

OBSAH: Jiří Mikulec, *Oddělení raného novověku*; Eva Semotanová, *Den otevřených dveří v Historickém ústavu AV ČR*; Aleš Vyskočil, *Den otevřených dveří v brněnské pobočce Historického ústavu AV ČR*; Dana Malá, *Dvory a rezidence ve středověku - Pracovní skupina*; Aleš Vyskočil, *Přednáška dr. Dušana Třeštika na půdě Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně*; *Dohoda o spolupráci mezi Institutem Historii Polskiej Akademii Nauk a Historickým ústavem Akademie věd České republiky*; **Ocenění zahraničních vědců:** Jaroslav Pánek, *Medaile Františka Palackého polským historikům Marcelimu Kosmanovi a Janu Seredykovi*; Jan Seredyka, *Potřebujeme hlubší vzájemné poznání*; Jiří Pešek, *Brandes a Lemberg. Laudatio k udělení Medaile Františka Palackého*; Hans Lemberg, *Poděkování za udělení Medaile Františka Palackého*; Detlef Brandes, *Poděkování za udělení Medaile Františka Palackého*; **Prezentace:** Emil Voráček, *Prezentace výsledků práce k moderním střeoevropským dějinám*; Jaroslav Pánek, *Základní práce o česko-polských vztazích v moderních dějinách*; **Recenze; Kronika:** Miloslav Polívka, *K osmdesátým narozeninám Pavla Olivy*; **Polemika:** Jindřich Dejmek, *Odpověď zklamanému recenzentovi*; **Konference a vědecká zasedání:** Jindřich Dejmek – Jaroslav Šebek, *Mnichovská dohoda – cesta k destrukci demokracie v Evropě*; Jaroslav Pánek, *Úvodem k mezinárodní vědecké konferenci o Mnichovské dohodě*; **Zahraňní cesty; Miscellanea.**

Oddělení raného novověku

Historický ústav AVČR získal samostatné oddělení raného novověku na počátku své obnovené existence v roce 1990. V „normalizovaném“ Ústavu československých a světových dějin ČSAV spadal raný novověk spolu se středověkem do oddělení starších československých dějin, které se tedy zabývalo časovým úsekem od počátků českých dějin až do konce 18., respektive do první poloviny 19. století. Toto široké časové vymezení nebylo ideální, v činnosti oddělení se zřetelně vyčleňovala dvě zaměření – jednak klasická medievistika, jednak výzkum dějin raného novověku. Dvojkolejnost práce oddělení starších českých dějin odrážel i sborník oddělení, *Folia Historica Bohemica*, vycházející od roku 1979. Ke konci 80. let byla již situace neudržitelná a připravovalo se rozdělení tohoto oddělení na dvě samostatná oddělení. Shodou okolností k němu došlo v době převratných společenských změn, kdy byl po pádu totalitního režimu (s účinností od 1. února 1990)

obnoven Historický ústav. Se vznikem oddělení dějin středověku a raného novověku souvisela i proměna sborníku *Folia Historica Bohemica* na specializované periodikum pro raný novověk (od č. 14, 1990) a současný vznik sborníku *Mediaevalia Historica Bohemica*.

Raně novověké oddělení na počátku 90. let nemělo snadnou existenci. Řada pracovníků ústavu, kteří v době komunistického režimu měli jen velmi omezené možnosti výuky na vysokých školách, se rozhodla věnovat této činnosti a opouštěla ústav. K odchodům odborníků přispíval i tehdejší pocit obecné nejistoty, týkající se dalšího osudu Akademie věd, doprovázený rušením či slučováním ústavů a snižováním jejich personálního stavu. Důsledkem byl pokles počtu pracovníků oddělení raného novověku až na dva, takže v roce 1993 došlo k jeho opětovnému sloučení s oddělením dějin středověku.

V roce 1996 proběhla evaluace akademických pracovišť a Akademické hodnotitelské grémium, posuzující stav a činnost Historického ústavu, doporučilo obnovení samostatného oddělení raného novověku. Ještě téhož roku byla ustanovena pracovní skupina raného novověku pod vedením Jiřího Mikulce a od 1. října 1997 bylo oddělení formálně ustanoveno. Poměrně složitým úkolem se ukázalo jeho personální obsazení. Vystřídalo se zde několik pracovníků, v současné době má oddělení 8 pracovníků a jedna kolegyně je na mateřské dovolené. V rámci Historického ústavu jde tedy o jedno z nejmenších oddělení.

Oddělení raného novověku se podílí na základních úkolech Historického ústavu – zpracovává příslušná hesla do *Encyklopedie českých dějin*, jeho členové vypracovávají podle potřeby i hesla pro *Biografický slovník českých zemí* apod. Oddělení vydává sborník *Folia Historica Bohemica*, který je otevřený pro kvalitní příspěvky z celé historické obce. Jeho vlastní vědecká činnost vychází ze skutečnosti, že v dosavadním výzkumu raného novověku jsou patrné značné disproporce mezi poznáním jeho tří základních časových etap. Relativně nejzpracovanější je předbělohorské období, i když i zde je řada neobjasněných témat především v oblasti náboženských dějin. Pobělohorské období patří v českém dějepisectví k nejméně probádaným tématům a zde se situace po roce 1989 zlepšuje jen pozvolna. Podobně je dosavadním malým zájmem, a tedy i slabou zpracovaností, poznamenána také osvícenská perioda.

Dosavadní publikační činnost oddělení byla výrazně ovlivněna skutečností, že jeho pracovní tým je poměrně nevyrovnaný. Vedle dvou vrcholných funkcionářů ústavu (ředitel a zástupkyně ředitele), kteří jsou do značné míry vytíženi jinými úkoly, jsou v oddělení čtyři mladí začínající pracovníci, kteří procházejí doktorandským studiem, nebo je v nedávné době dokončili. Přesto v uplynulých sedmi letech v oddělení vzniklo vedle řady odborných studií a článků i několik monografií věnovaných různým raně novověkým tématům: knihy k problematice politických dějin českého státu a habsburské monarchie,⁹

⁹ Jaroslav PÁNEK, *Když císař odchází (Lidská tragédie a posmrtná sláva Rudolfa II. očima současníků)*. Praha 1997; týž, *Vilém z Rožmberka, Politik smíru*. Praha 1988, týž, *Výprava české šlechty do Itálie v letech 1551-1552* (druhé doplněné vydání). Praha 2003; Jiří MIKULEC, *Leopold I. Život a vláda barokního Habsburka*. Praha-Litomyšl 1997.

príspevek k výzkumu dějin katolické církve a barokní lidové zbožnosti,⁰ monografická zpracování kontaktů mezi evropskou civilizací a domorodým obyvatelstvem v severoamerických koloniích.⁰

Dosavadní vědeckou činnost oddělení lze rozdělit do čtyř tematických okruhů. Prvním tématem je problematika předbělohorského období, zde se výzkum soustřeďuje na završení vývoje dualistického systému a na tendence začlenění českého státu do evropské struktury protestantských a protihabsburských sil (Jaroslav Pánek, Dalibor Janiš). Další tematický okruh v práci oddělení je zaměřen na náboženské dějiny a na vztah státu a církve v Čechách v 16.-18. století (Jiří Mikulec, Kateřina Valentová). Zde se jedná o široké spektrum otázek, vycházejících ze vztahu státu a katolické církve ve smyslu vzájemné interakce mezi těmito dvěma subjekty a zahrnující témata rekatolizace, laické zbožnosti a řádového života. Třetí projekt oddělení raného novověku je zaměřen na studium vztahů mezi státem a vědou v 18. století (Martina Grečenková). Především jde o problematiku politické aritmetiky 18. století, ilustrující jeden z pokusů o aplikaci matematické analýzy na reformní činnost osvěcenského státu. Dále je to výzkum vzdělání a praxe osvěcenských úředníků ve vztahu k jejich „statistickým“ pracím a metodám. Poslední projekt (Svatava Raková) předpokládá výzkum raných forem moderního ústavního systému a formování pluralitní (republikánské) politické kultury na příkladě vývoje britských kolonií v Severní Americe a vzniku americké Unie v 18. století.

Dosud vykonaná práce i plánovaná činnost oddělení směřuje k tématu, které je pro české dějiny raného novověku klíčové – ke studiu české státnosti a společnosti českých zemí v rámci habsburské monarchie. Vzhledem k tradiční zatíženosti výzkumu českých dějin raného novověku, především doby pobělohorské, různými konfesními a ideologickými předsudky, vyžaduje tento výzkum nejen samozřejmou nepředpojatost, ale i uplatnění nových přístupů a interpretací, kterým se oddělení bude věnovat i po teoretické a metodologické stránce. Perspektivní je spolupráce při výzkumu raného novověku, zvláště při bádání o politické kultuře v ústavnosti a konfesionalitě, s předními zahraničními odborníky, jakými jsou R. Evans (Velká Británie), J. Bahlcke, W. Eberhard (Německo), M.-E. Ducreux (Francie), H. Gmiterek, M. Kosman (Polsko) aj.

Důležité místo v odborné činnosti Historického ústavu zaujímají pramenné edice. Raně novověké edice zde sice nemají takovou tradici, jako edice medievistické, přesto však existuje několik zdařilých edičních podniků, které v ústavu vznikly v 70. a 80. letech minulého století, a na něž je možné v ediční práci navázat. Bývalý Ústav Československých a světových dějin se významně podílel (především v osobě Miroslava Toegla) na vynikajícím edičním projektu

⁰ Jiří MIKULEC, *Barokní náboženská bratrstva*. Praha 2000.

⁰ Svatava RAKOVÁ, *Anglické kolonie v Severní Americe v 17. století. Modely politické kultury*. Praha 1997; též, *Dobrodruzi, puritáni a Indiáni. Angličané v Novém světě*. Praha 1998.

Documenta Bohemica Bellum Tricennale illustrantia,⁰ který patří k nejúspěšnějším edicím české historiografie 70. let. Dále v ústavu vznikaly samostatné edice důležitých raně novověkých pramenů, především prací Josefa Janáčka a Jaroslava Pánka.⁰ Vydávání raně novověkých pramenů bude v následujících letech představovat významnou součást práce oddělení raného novověku. Za tímto účelem bylo v Českých Budějovicích založeno od počátku roku 2004 detašované pracoviště, společné pro Historický ústav AV ČR a Historický ústav Jihočeské univerzity. Zde jsou již zahájeny práce na nové ediční řadě Prameny k českým dějinám 16.-18. století (*Documenta res gestas Bohemicas saeculorum XVI.-XVIII. illustrantia*). Stálým pracovníkem budějovického pracoviště je Tomáš Sterneček, na edicích se ovšem budou podílet i další pracovníci oddělení (v nejbližší době kupř. Dalibor Janiš).

Jiří Mikulec

Den otevřených dveří v Historickém ústavu AV ČR

V rámci Týdne vědy v Akademii věd České republiky se v pátek 7. listopadu 2003 konal v Historickém ústavu AV ČR, tak jako každoročně, Den otevřených dveří. Několik let je již dobrým zvykem přivítat v tento den v Historickém ústavu především mladé lidi, studenty středních i vysokých škol, ale také mnohé zájemce z řad laické veřejnosti.

Tentokrát navštívilo pražské pracoviště Historického ústavu 105 osob. Tematických bloků, které probíhaly ve studovně Historického ústavu i v jeho zasedacím sále, se zúčastnili studenti gymnázií z Benešova, Říčan, Poděbrad a Prahy (Na vítězné pláni). Ve studovně se seznámili se vznikem, strukturou a výzkumnými úkoly Historického ústavu, naučili se vyhledávat v knihovním katalogu a shromáždit s pomocí počítače bibliografické údaje. Prohlédli si staré mapy z Mapové sbírky ústavu a poučili se o jejich využití a zpracování v moderní historické vědě. Věnovali se jim PhDr. Václava Horčáková, Mgr. Libor Šimek a doc. PhDr. Eva Semotanová, DrSc. Značný ohlas vzbudila přednáška PhDr. Petra Prokše, CSc. „*Využití PC a vyhledávacích serverů v historickém výzkumu*“.

V zasedacím sále vyslechli návštěvníci soubor přednášek, moderovaný PhDr. Emilem Voráčkem, DrSc. Se zajímavými příspěvky vystoupili PhDr. Jiří Mikulec, CSc. (*Pobělohorský mýtus*), PhDr. Magdalena Pokorná, CSc. (*Spisovatelé pod dohledem*) a PhDr. Pavla Vošahlíková, DrSc. (*Prameny a postupy ve*

⁰ *Documenta Bohemica Bellum Tricennale illustrantia*, I-VII. Praha 1971-1981. Miroslav Toegel byl sekretářem redakce a mimo to působil jako vedoucí redaktor tří svazků (II /1972/, V /1977/ a VII /1981/). Další pracovník ústavu, Bohumil Baďura, vydal jeden svazek (VI /1978/).

⁰ Josef JANÁČEK (ed.), *Pavel Skále za Zhoře, Historie česká. Od defenestrace k Bílé hoře*, Praha 1984; Jaroslav PÁNEK (ed.), *Václav Březan, Životy posledních Rožmberků*, I-II, Praha 1985.

výzkumu dějin všedního dne). Vystoupení pracovníků ústavu provázela živá diskuse. Díky nevšednímu zájmu o danou tematiku bohužel nezbylo mnoho času na další připravené přednášky PhDr. Miroslava Tejchmana, DrSc. (*Problém kolaborace za druhé světové války*) a PhDr. Emila Voráčka, DrSc. (*Problematika komparace diktatur a jejich interpretačních modelů*).

V pozdním odpoledni diskutovali pracovníci ústavu s individuálními příchozími – studenty (vysokoškoláky) historie a příbuzných oborů, ale i amatérskými historiky a dalšími zájemci.

Eva Semotanová

Den otevřených dveří v brněnské pobočce Historického ústavu AV ČR

Tak jako každý rok se i v letošním podzimním čase uskutečnilo setkání pracovníků Historického ústavu Akademie věd a zájemců ze strany veřejnosti v rámci Dne otevřených dveří. Akce proběhla v pátek 7. listopadu 2003 a brněnskou pobočku ústavu navštívilo během dne asi šest desítek osob. Převážnou většinu z nich tvořily dvě třídy žáků brněnské Střední odborné školy informačních a knihovnických služeb, zbývající část sestávala ze studentů vysokých škol, učitelů a z laické veřejnosti. Přípravovaná akce byla letos inzerována v regionálním i celostátním tisku.

Pochopitelně největšímu zájmu se tentokrát těšila knihovna v budově na Veveří, kterou „podrobila“ svým dotazům návštěva z knihovnické školy. Žáci se seznámili se systémem knihovny, strukturou fondu a postupným budováním jeho časopisecké a knižní základny. K dispozici měli rovněž počítačovou databázi.

Individuální návštěvníci se zajímali především o vlastní fungování ústavu a tematické zaměření jeho jednotlivých pracovníků, o systém grantové podpory vědeckého výzkumu či o konkrétní historickou problematiku. Otázky studentů vysokých škol směřovaly na eventuální možnost konzultací, spojenou s využitím knihovnických fondů pobočky. Podobně jako již v loňském roce mohli pracovníci pozorovat vítanou proměnu skladby položených dotazů, která se stále zřetelněji posunuje od požadavků na všeobecné informace o ústavu ke specifické profesní problematice. Internetové stránky ústavu tedy začínají zjevně plnit svůj účel.

Na požádání byli hosté seznámeni s publikacemi kmenových pracovníků, s nejnovějšími čísly ústavních i ostatních odborných periodik a dostalo se jim informací i o zásadních badatelských záměrech ústavu, o *Biografickém slovníku českých zemí* a *Encyklopedii českých dějin*, při jejíž prezentaci bylo možné využít vydaného *Manuálu EČD*.

Aleš Vyskočil

Dvory a rezidence ve středověku - Pracovní skupina

Záměrem oddělení středověkých dějin Historického ústavu Akademie věd ČR je vytvořit diskusní fórum se zaměřením na problematiku a vývoj dvorského prostředí a rezidencí ve středověku v rámci českých zemí. Vytýčené téma nabízí řadu možností orientovat se jak na vývoj dvorského okruhu panovníka, tak na dvory šlechtické či církevní, a to v rovině politické, společenské a kulturní, včetně problematiky sídelních lokalit a rezidencí. Smyslem projektu bude interdisciplinární studium naznačené problematiky a prezentace dosavadních výsledků, včetně podpoření dalších cest ke komplexnímu výzkumu.

Pracovní skupina zahájí své aktivity kolokviem 20. dubna 2005. Aktuální informace budou uváděny na internetových stránkách Historického ústavu AV ČR. Badatelé, zabývající se danou problematikou, se mohou obrátit na adresu: PhDr. Dana Malá, HÚ AV ČR, Prosecká 76, 190 00 Praha 9 (dmala@seznam.cz; mala@hiu.cas.cz).

Dana Malá

Přednáška dr. Dušana Třeštíka na půdě Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně

Historický ústav brněnské Filozofické fakulty MU pořádá již delší dobu cyklus specializovaných přednášek, na který zve domácí i zahraniční historiky. Umožňuje tak studentům bližší kontakt s problematikou, jež není běžnou součástí výukového programu ústavu.

Jedna z takových přednášek se odehrála také v úterý 20. května 2003. Posluchači se tehdy ocitli na okamžik na samém prahu naší historie, v době slovanského osídlování území české kotliny. PhDr. Dušan Třeštík, CSc., jim nabídl svou interpretaci příchodu Čechů do těchto koutů a jejich zastavení se na hoře Říp. Postupně odkrýval odpovědi na tradiční otázky českého dávnověku: Co je pravdivého na legendě o příchodu Čechů, jaký význam má mýtus o praotci Čechovi, odkud vlastně tento muž se svou družinou přišel a proč vystoupal právě na vrcholek Řípu?

Svoje vývody opřel mimo jiné o rozbor příslušných pasáží Kosmovy kroniky, kroniky tzv. Dalimila a Bavorské kroniky císařů a papežů, které navíc konfrontuje s Nestorovým letopisem a dílem Konstantina Porfyrogeneta. A jak to tedy vlastně tenkrát bylo? Ztěžší budeme všichni moci jednou volně procházet předsálím našich dějin, ale již dnes existují tací, kteří se v jeho potměšilých koutech alespoň nebojí. Ať již s Třeštíkovými hypotézami souhlasíme či nikoliv, nelze jim upřít přitažlivost a originalitu, vycházející z detailní znalosti věci.

Aleš Vyskočil

Během pracovního pobytu ředitele Institutu Historii PAN prof. Stanisława Byliny v Historickém ústavu AV ČR byla v září 2003 podepsána dohoda o vzájemné spolupráci, jejíž text v plném znění přinášíme.

D O H O D A
**o spolupráci mezi Institutem Historii Polskiej Akademii Nauk
a Historickým ústavem Akademie věd České republiky**

1. Obě strany vyjadřují zájem na udržování a rozšiřování bezprostředních kontaktů a spolupráce.

2. Oba ústavy se budou vzájemně informovat o konferencích, sympoziích, vědeckých zasedáních a jiných vědeckých akcích, na nichž je žádoucí – podle možnosti – zajistit účast pracovníků partnerského ústavu.

3. Ústavy předpokládají konání společných konferencí, zasedání a sympozií v oblasti tematiky, která je předmětem prováděných výzkumů.

4. Hlavním tématem spolupráce je

Politická kultura střední Evropy od středověku do 20. století.

V souvislosti s realizací tohoto projektu se předpokládá zorganizování dvou vědeckých konferencí a vydání společné publikace.

Kromě toho se uskuteční spolupráce v dalších rámcových projektech:

- a) *Utváření střední Evropy v raném středověku;*
- b) *Srovnávací výzkum pozdně středověkého a raně novověkého období;*
- c) *Československo a Polsko ve střední Evropě v letech 1918-1945.*

5. Oba ústavy budou provádět – podle svých možností – výměnu pracovníků v rámci badatelských pobytů (po čtyřech týdnech ročně). Náklady na pobyt, diety atd. budou záviset na aktuálních finančních možnostech obou institucí.

6. Ústavy předpokládají výměnu a spolupráci při publikování textů v periodických i samostatných publikacích.

7. Bude pokračovat výměna časopisů.

8. Ústavy budou uskutečňovat výměnu informací a bibliografických údajů.

9. Ústavy předpokládají výměnu xerokopií nebo reprodukováných materiálů v jiné podobě v rozsahu do 3000 stran ročně.

10. Ústavy předpokládají výměnu svých informačních přehledů a jiných materiálů informační povahy.

11. Ustanovení této dohody jsou sjednána pro léta 2004-2006.

Prof. Stanisław Bylina

Prof. Jaroslav Pánek

Instytut Historii PAN

Historický ústav AV ČR

Praha, dne 8. 9. 2003

OCENĚNÍ ZAHRANIČNÍM VĚDCŮM

Čestné oborové Medaile Františka Palackého byly na podzim 2003 uděleny čtyřem významným osobnostem evropské historické vědy, které udržují i bohaté kontakty s představiteli české historiografie. Ve čtvrtek 9. října převzali toto ocenění dva reprezentanti polského dějepisectví - prof. Jan Seredyka a prof. Marcelli Kosman, o čtrnáct dní později byli takto oceněni i dva němečtí historici – prof. Detlef Brandes a prof. Hans Lemberg. Při této příležitosti přinášíme laudatio na všechny oceněné společně s jejich poděkováním.

Medaile Františka Palackého polským historikům Marcelimu Kosmanovi a Janu Seredykovi

Polsko je již po řadu desetiletí v oboru historiografie jednou z evropských velmocí. Množství historiků, dějepisných ústavů a vysokoškolských kateder i jejich publikací, zejména však tvůrců významných historických děl, nelze v porovnání s námi vyjádřit pouhým čtyřnásobkem, jak by to odpovídalo počtu obyvatel Polska na jedné straně a České republiky na straně druhé. Postavení historiografie v Polsku je dáno především silou historického vědomí jeho obyvatel a hloubkou přirozeného historismu, dnes ovšem ústrojně začleněného do života moderní společnosti. Polská historická věda se doma těší zaslouženému respektu, ale požívá i mezinárodního uznání, zejména při prezentaci výsledků na velkých kongresech a v celosvětových organizacích. V mnoha ohledech je tedy polská historiografie modelem, k němuž mohou čeští historici vzhlížet s uznáním a oprávněným odívem.

Přesto však polský dějepis trpí – byť v menší míře než český – jedním vážným problémem. Výsledky bádání o polských dějinách nejsou integrovány do světového dějinného kontextu v té míře, jak by si to pro svůj význam a komparabilní hodnotu zasloužily. Právě polští historikové byli v našem dílu Evropy první, kdo si uvědomil, že tuto nevýhodu lze v dlouhodobé perspektivě překonat především širší mezinárodní spoluprací a společným vystupováním historiků nejen z Polska, ale i z Česka, Slovenska a z dalších zemí středovýchodní Evropy. Taková spolupráce má společný cíl – aby totiž byly výsledky bádání o cestě „málo známých“ zemí dějinami soustavně předkládány k recepci historikům v těch státech, které díky příslušnosti k světovým jazykům tradičně vytvářejí pro obecný vývoj historiografie směrodatné koncepty. Jde tedy o takovou spolupráci, díky níž má znalost dějinného pohybu a historické zkušenosti středovýchodní Evropy pronikat do vědomí historiků západní Evropy a severní Ameriky jakožto neopominutelné téma evropských a světových dějin.

V tomto konceptu mezinárodní součinnosti je pro budoucnost neobyčejně důležitý společný postup polských a českých historických pracovišť. Dnes už nejde jen o soustavnou koordinaci základních výzkumů s historiky ve Varšavě,

kde tuto tendenci dlouhodobě reprezentuje ředitel Institutu Historii PAN prof. Stanisław Bylina, ostatně již několik let nositel Medaile Františka Palackého. Nejde jen o síť střeoevropských akademických ústavů *Historia Europae Centralis*, která se z české a polské iniciativy rozprostřela mezi Varšavou a Prahou, ale také mezi Bratislavou, Lipskem, Vídní, Lublaní a Záhřebem. Jde o mnohostrannou spolupráci s dalšími centry akademického a univerzitního výzkumu, zahrnujícími především Slezsko, Velkopolsko a Malopolsko, s nimiž byly vztahy českých zemí v minulosti a jsou i dnes nejživější. Za těmito snahami a jejich naplňováním vždy stojí konkrétní lidé. Taková jména jako Maria Bogucka, Stanisław Bylina, Henryk Gmiterek, Wojciech Iwańczak, Jerzy Kłoczowski, Marceł Kosman, Jan Seredyka, Janusz Tazbir či nedávno zesnulý Antoni Mańczak, představují skutečné symboly na cestě k intenzivní spolupráci mezi polskými a českými historiky.

Dnes máme potěšení hostit ve svém středu dva z uznávaných reprezentantů současné polské historiografie – profesora Marceho Kosmana a profesora Jana Seredyku, jimž Akademie věd České republiky uděluje Medaili Františka Palackého za zásluhy ve společenských vědách. Při jejich bližším představení pominu abecedu a přihlédnu k přirozenému pořadí, danému věkem obou vědců, kteří zasvětili podstatnou část života výzkumu novověkých dějin.

Doyen polské historiografie ve Slezsku – prof. dr. hab. **Jan Seredyka** – se narodil 8. října 1928 v Grajewu (Podlaské vojvodství v severovýchodním Polsku). Po studiích na univerzitě ve Vratislavi zahájil svou celoživotní vědeckou a vědecko-pedagogickou dráhu na jedné z mladých polských vysokých škol (vysoké škole pedagogické a později univerzitě) v Opolí. Zde získal v roce 1981 profesuru, vedl několik historických kateder, byl ředitelem Historického ústavu a v letech 1968-1972 také rektorem tohoto vysokého učení. I když působil a dosud působí i na jiných vysokých školách, jeho životní dráha je spjata především s budováním moderního vysokého školství a vědecké infrastruktury ve Slezsku. Prof. Seredyka se postupně stal členem řady celopolských vědeckých rad a odborných komisí, domácích i zahraničních redakčních rad (mj. časopis *Barok*, Polsko; světová ročenka *Historians of Early Modern Europe*, USA). Z hlediska mezinárodní vědecké spolupráce historiků má však zcela mimořádný význam skutečnost, že na Opolské univerzitě roku 1997 založil a po řadu let řídil *Katedru dějin parlamentarismu*, jež má celopolskou působnost a sdružuje k externí spolupráci také zahraniční odborníky, zejména ze zemí, které nemají srovnatelným způsobem rozvinutý výzkum dějin stavovství a parlamentarismu jako Polsko.

Badatelská činnost prof. Seredyky se od šedesátých let soustřeďuje na raně novověké dějiny, zejména 17. století, a to z hlediska historie Polska a jeho vztahů k Litvě (včetně Ukrajiny a Běloruska), dále k Rusku, Švédsku, Osmanské říši a Habsburské monarchii. V sedmi minuciózně zpracovaných monografiích a v početných studiích prof. Seredyka významně posunul poznání dějin raně novověkých států a jejich mocenských elit, církve a šlechty, institucí a mezinárodních vztahů, zvláště ovšem parlamentarismu (mj. knihy *Sejm v*

Toruniu z 1626 roku, 1966; *Rzeczpospolita w ostatnich latach panowania Zygmunta III*, 1978; *Sejm zawiedzionych nadziei*, 1981; *Sejm z 1618 roku*, 1988; *Parlamentarzyści z drugiej polowy panowania Zygmunta III Wazy*, 1989). Od svých strukturálních a prosopografických studií dospěl rovněž k tematice intimních mezilidských vztahů dávných pokolení a přispěl v Polsku i v zemích východní Evropy k rozvoji bádání o gender studies v raném novověku (například knihou *Księżniczka i chudopacholek*, 1995).

Profesor Jan Seredyka má velmi blízko k české historiografii. Jednak výzkumem témat z dějin Slezska v době, kdy bylo součástí českého státu, jednak soustavnou spoluprací v oblasti dějin parlamentarismu, dějin politické a právní kultury; aktivně se zúčastnil pražské konference *Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v českých zemích (1500-1619)*, pořádané v prosinci 2000 Historickým ústavem AV ČR a Právnickou fakultou Univerzity Karlovy, autorsky se podílel na stejnojmenné publikaci z roku 2001. Nedocenitelné zásluhy si však prof. Seredyka získal především svým úsilím o propojení polského a českého výzkumu dějin parlamentarismu tím, že v květnu 1999 se svými spolupracovníky – zejména také s dnes přítomným profesorem Włodzimierzem Kaczorowským – zorganizoval na Opolské univerzitě vědecké zasedání *Sejm czeski od czasów najdawniejszych do 1913 roku a vzápětí* (roku 2000) připravil spolu s dalšími kolegy k vydání česko-polsko-německou publikaci, která vůbec poprvé v této podobě shrnula dějiny českého sněmovnictví ve středověku a novověku. Tímto vstřícným krokem mimořádně přispěl k rozvoji polsko-české součinnosti při komparativním výzkumu dějin parlamentarismu a k začlenění českých poznatků do mezinárodního kontextu, který se prosazuje v rámci publikací International Commission for the History of Representative and Parliamentary Institutions. Byl to vzácný čin vědce, který české dějiny nejen zná, ale také je má rád a který využil své mezinárodní autority, aby jim polským prostřednictvím otevřel další bránu do světa.

Profesor dr hab. **Marceli Kosman**, který patří mezi nejvýznamnější historiky současného Polska, se narodil 8. května 1940 v Izbici Kujawské (Kujawsko-pomořské vojvodství ve středním Polsku). Tento neuvěřitelně plodný badatel a spisovatel spojil svůj život především s Univerzitou Adama Mickiewicze v Poznani, která patří spolu s Varšavskou univerzitou a s Jagellonskou univerzitou v Krakově do trojhvězdí předních univerzitních institucí v Polsku. Marceli Kosman tam vystudoval společenské vědy se zaměřením na historii, už v jedenadvaceti letech (roku 1961) byl magistrem historie a v šestadvaceti (1966) doktorem humanitních věd. Rychle se habilitoval na varšavském Institutu Historii PAN (1971) a ve čtyřicítce (1980) získal profesuru (od roku 1988 je pak ordinářem). Vykonával a vykonává řadu prestižních vědecko-organizačních funkcí – ředitele proslulé historické knihovny Polské akademie věd (Biblioteka Kórnicka), ředitele Ústavu politických věd a žurnalistiky na Univerzitě Adama Mickiewicze, posléze ředitele tamního Ústavu politické kultury, dlouholetého místopředsedy Společnosti Henryka Sienkiewicze, předsedy poznaňské části Společnosti polských spisovatelů atd.

Jako historik a politolog s neobyčejným rozhledem stál také u zrodu soukromé Vysoké školy administrativy a bankovníctví v Poznani, která díky svým finančním možnostem a zvláště zásluhou Kosmanova organizačního úsilí rozvinula do značné šíře vědeckou a vydavatelskou činnost, čímž poskytla důležité publikační zázemí společenskovědnímu výzkumu na Univerzitě Adama Mickiewicze. Profesor Kosman prokázal mimořádné manažerské schopnosti, když v zájmu rozvoje humanitních oborů přijal vedle svých ostatních funkcí také hodnost prorektora pro vědu a poté rektora této prestižní vysoké školy.

Marceli Kosman je mezinárodně respektovaným znalcem kulturních, politických a náboženských dějin středovýchodní Evropy se zvláštním zaměřením na reformaci a protireformaci, na vývoj historiografie a proměny obrazu starší minulosti v novodobé literatuře (několika vydání dosáhly zejména jeho objevené monografie o ztvárnění dějin v románech Henryka Sienkiewicze). Počet Kosmanových monografií a dalších knižních publikací přesáhl padesátku, dlouhá je řada jeho studií, článků a recenzí; ostatně podrobný přehled o tom podávají dva jubilejní sborníky, které mu věnovali polští a další evropští vědci k šedesátinám. Ve stručnosti lze připomenout alespoň publikace *Na tropach bohaterów Trylogii* (pět vydání, 1966-1996), *Wielki książę Witold* (1967), *Władysław Jagiełło* (1968), *Królowa Bona* (1971), *Reformacja i kontrreformacja w Wielkim Księstwie Litewskim* (1973), *Drogi zaniku pogaństwa u Bałtów* (1976), *Protestanci i kontrreformacja* (1978), *Historia Białorusi* (1979), *Protestanci w Polsce* (1980), *Wielkość i upadek Rzeczypospolitej szlacheckiej* (šest vydání, 1984-1991), *Litewska Jednota Ewangelicko-Reformowana* (1986), *Litwa pierwotna – mity, legendy, fakty* (1987), *Powstanie wielkopolskie* (1993), *Na tropach bohaterów „Krzyżaków“* (1995), *Poczet prymasów Polski* (1997), *Na tropach bohaterów „Quo vadis“* (1997), *Z rozważań nad kulturą polityczną I* (1998), *Henryka Sienkiewicza wizja Polski wspaniałej* (1999), *„Ogniem i mieczem“ – prawda i legenda* (1999), *„Quo vadis“ – prawda i legenda* (2000), *Z rozważań nad kulturą polityczną w Polsce II* (2001).

Tematické rozpětí Kosmanova výzkumu zahrnuje středověk, raný novověk i moderní dobu, dějiny polské i obecné. Jeho interpretace raně novověkých a moderních dějin se vyznačuje výrazně mezioborovým přístupem. V rámci polské historiografie představuje Marceli Kosman typ badatele na rozhraní mezi historiografií a politologií, což je zvláště důležité při rozvíjení jednoho z badatelských směrů, jež jsou – vzhledem k dlouhodobému opomíjení – vysoce perspektivní také u nás. Jde o dějiny politické kultury, které mají v Polsku bohatou tradici a jež prof. Kosman soustředil ve svém ústavu na poznaňské univerzitě.

Vynikající historik raného novověku se postupem doby stále výrazněji orientuje na celou historii politické kultury, čímž překračuje obvykle krátkým úsekům zasvěcené specializované výzkumy a získává neobvyklou srovnávací perspektivu. Přispěla k tomu skutečnost, že se rozhodl napsat originální syntézu polské historie od dějinných počátků až po současnost. Jelikož Marceli Kosman i při práci na syntézách dává přednost práci s prameny, musel se ponořit i do

nejnovějších dějin. Vybral si jedno z kritických témat nedávné polské minulosti – výjimečný stav za vlády generála Wojciecha Jaruzelského – a napsal osobitou vědeckou biografii tohoto státníka, v níž se oproti černobílému pohledu propagandy a žurnalistiky pokusil vědecky vyložit motivy jednání tohoto představitele polského komunismu a zároveň – v porovnání s vojenskými vládami ve Francii a Jižní Americe – naskicovat základní rysy politické kultury Polska v osmdesátých letech 20. století. Knihou *Wojciech Jaruzelski wobec wyzwań swich czasów. O kulturze politycznej w Polsce przelomu tysiącleci*, která vyšla v srpnu 2003, se tak zařadil mezi badatele, kteří poučení metodami historiografie středověku a raného novověku přinesli podstatné podněty i soudobým dějinám.

Právě do tohoto mezioborového kontextu začlenil Marcell Kosman také bádání o dějinách politické kultury v českých zemích raného novověku. Svědčí o tom mezinárodní konference, jež se konaly v Poznani z Kosmanovy iniciativy a pod jeho vedením, stejně jako série publikací *Kultura polityczna w Polsce* (I-III, 1996-2000) a *Na obrzeżach polityki* (I-III, 1999-2002). Část těchto badatelských výsledků autor představil roku 2000 také na již zmíněné mezinárodní konferenci, uspořádané Historickým ústavem AV ČR a Právnickou fakultou UK v pražském Karolinu. Neméně je třeba ocenit, že v rámci své velmi rozsáhlé recenzní činnosti věnuje Marcell Kosman cílevědomou pozornost české literatuře, přibližuje ji polským vědcům a její výsledky začleňuje do souvislostí polského historiografického bádání. Jedním z vrcholů Kosmanova zájmu o polsko-český dějinný kontext se stane jeho syntetické dílo *Dějiny Polska*, které píše a nyní již dokončuje speciálně pro české vydání.

Výjimečně rozsáhlé, tematicky a metodicky pozoruhodné dílo prof. Kosmana je samo o sobě inspirativní pro české badatele. Je jim o to bližší, že autor patří mezi významné evropské vědce, kteří svou činností a mezinárodní autoritou napomáhají k proniknutí výsledků české vědy do zahraničí.

Profesoři Jan Seredyka a Marcell Kosman jsou vysoce důstojnými představiteli polské historiografie a zároveň lidmi zasloužilými o rozvoj nejlepších stránek polsko-české intelektuální vzájemnosti. Pro Historický ústav AV ČR je ctí, že mohl navrhnout vedení Akademie věd České republiky jejich ocenění Zlatou plaketou Františka Palackého za zásluhy ve společenských vědách.

Jaroslav Pánek

(Projev pronesený při předání Medailí Františka Palackého polským historikům v budově Akademie věd ČR v Praze 9. října 2003.)

Potřebujeme hlubší vzájemné poznání

Jsem si naprosto jist, že nemusím nikoho z přítomných zvláště přesvědčovat o tom, jak hluboce poctěni se cítíme udělením čestné Medaile Františka Palackého. Pro mne osobně nabývá toto ocenění zvláštního významu i tím, že jsem je převzal pouhý den po svých 75. narozeninách. Sotva bych si mohl představit krásnější dar a větší povzbuzení. Navíc tato zlatá medaile mi byla předána ve vašem nádherném hlavním městě, jemuž i my s oblibou říkáme „zlatá Praha“. Přijal jsem ji z rukou představitelky národa, který je nám v každém ohledu nejbližší, který osobně vysoko ctím a oceňuji, z jehož minulosti a přítomnosti se my Poláci můžeme a musíme mnohému učit.

Tím spíše však nemohu zamlčet, že mě vždy trápila a dodnes trápí naprosto nedostatečná znalost českých dějin u mých polských krajanů. Naproti tomu vy, Češi, víte o nás jistě o něco více, často však nikoli o těch stránkách polské historie, jež bychom na prvním místě chtěli představit. Bezpochyby mnoho vědců na obou stranách usilovalo o změnu tohoto neuspokojivého stavu. Nedosáhli však žádoucí nápravy. Stačí uvést drobný, avšak charakteristický příklad – jen málokdo z polských historiků dokáže odpovědět na otázku, kdo byl prvním českým králem...

Situace se nezlepší, dokud na polských školách nezačneme vyučovat více než dosud české dějiny. Platí to ovšem i v opačném směru – také na českých školách je zapotřebí posílit výuku polské historie. Proto si dovoluji využít této příležitosti k návrhu, aby byla zřízena a na mezistátní úrovni podporována polsko-česká komise pro harmonizaci učebnic dějepisu a aby směřovala alespoň k takovým výsledkům jako již nyní intenzívně působící komise polsko-německá, polsko-ukrajinská a polsko-litevská. Právě touto cestou by bylo možné vypracovat zásadní věcné a metodické podněty pro autory učebnic, jejich vydavatele a učitele na všech typech škol v obou zemích.

Pokud by se tento podnět naplnil, pak bychom s kolegou a přítelem Marcelim Kosmanem mohli na dnešní den i v budoucnosti vzpomínat s dvojnásobným uspokojením. Již dnes však vyjadřujeme upřímné poděkování Akademii věd České republiky – zvláště pak paní předsedkyni Illnerové a panu řediteli Pánkovi – za vzácné ocenění, jehož se nám dostalo.

Jan Sereďka

(Společné poděkování – též jménem prof. Marceliho Kosmana – za udělení Medailí Františka Palackého Akademií věd ČR v Praze dne 9. října 2003.)

Brandes a Lemberg. Laudatio k udělení Medaile Františka Palackého

Dámy a pánové, mým úkolem je představit Vám dva významné německé historiky, kterým dnes AV ČR uděluje své prestižní vyznamenání - Medaili Františka Palackého. Je to však opravdu nutné, představit Vám, koryfejm českého dějepisectví, badatele v Čechách tak známé? Ano, oba dva dnešní oslavenci publikují v českých zemích soustavně až od listopadové revoluce. Jejich první setkání s Čechami, s bohemikální historickou problematikou, s českými historiky a snad především se zdejšími archivy proběhla však již o dvacetiletí dříve, v polovině 60. let. Atmosféra politického uvolnění umožnila tehdejší mladé badatelské generaci uskutečnit výzkumné projekty, na které po léta před tím nebylo možno ani pomyslet.

Badatelská zvědavost, ta nejvzácnější hnací síla vědeckého poznání, na kterou možná nedostatečně upozornujeme dnešní studenty, přivedla do Prahy nejprve Hanse Lemberga⁰ Po úspěšné disertaci o myšlenkovém světě ruských děkabristů, vydané roku 1963, shromáždřoval tehdy Lemberg v Praze jako stipendista Historického ústavu ČSAV a poté dokonce Ústavu dějin socialismu materiál k habilitační monografii o Karlu Kramářovi. Soustavná studia kramářovské pozůstalosti mu umožnil zvěčnělý archivář Národního musea Aleš Chalupa.⁰ Lemberg, který vždy uměl solidně česky a svoje znalosti v 60. letech cíleně oživoval např. v přátelských kontaktech s Janem Havránkem, získal jistý výběr dokumentů také z archivu MZV a alespoň letmo mohl nahlédnout ba i do archivu KPR.⁰ Státní ústřední archiv ovšem tehdy výslovně odmítl mladému německému badateli zpřístupnit své, dokonce oficiálně jako uspořádané deklarované fondy. Lembergův výzkum však byl roku 1968 přerván něčím závažnějším, než jen nevůli „vnitráckých“ úředníků: příjezdem bratrských armád. Na sovětskou okupaci Československa Lemberg zareagoval studií „*Die Intervention in Prag. Stationen, Ursachen – ein erstes Fazit*“⁰. A musel z Prahy odejít. Pražská přátelství však vydržela. To u Lemberga vždy znamenalo podporu a pomoc přátelům i jejich žákům – za normalizace i po získání svobody.

Absolvent dějepisu, germanistiky, slavistiky a politologie na mnichovské universitě Detlef Brandes přišel do Prahy snad jen s nevelkým zpožděním po

⁰Základní informace o Hansi Lembergovi srovnej: Jiří PEŠEK, *Vědecký životopis prof. Hanse Lemberga*, in: Hans Lemberg, Porozumění. Češi – Němci – východní Evropa 1848-1948. Praha 1999, s. 13-19, Lembergova bibliografie do roku 1997 tamtéž, s. 340-350.

⁰ Hans Lemberg ovšem tehdy nebadal přímo v Archivu NM, ale musejní materiál mu byl předkládán na půdě SÚA v badatelně bývalého Archivu země české na dnešní třídě Milady Horákové.

⁰ Lemberg opět nebadal přímo v Černínském paláci, nýbrž v badatelně SÚA v Karmelitské ulici, kde mu byly předloženy mikrofilmy výstřižkového archivu MZV, ovšem – jak se Lemberg posléze dozvěděl - až po důkladném předběžném „pročištění“ fondu Václavem Králem.

⁰ Osteuropa, 18, 1968, s. 697-708.

Lembergovi.⁰ Pro disertaci v semináři prof. Georga Stadtmüllera si vybral téma „*Besatzungspolitik, Kollaboration und Widerstand im Protektorat Böhmen und Mähren bis Heydrichs Tod (1939-1942)*“. Brandes měl již v 60. letech svoji dodnes aktuální základní vlastnost: jeho neuvěřitelně vytrvalý badatelský apetit, jeho cílevědomá hledačská náruživost, spojená se systematickostí a až bezohledným respektem ke svědectví pramenů učinila jeho knihy oborovým standardem. Tehdy v 60. letech by ale ani jemu nebylo vše „odtajněno“. A tak se opět ukázala cena přátelské spolupráce: pomoc Jana Křena a Václava Kurala při zpřístupňování či opatřování literatury a nedostupných pramenů a ovšem i při náročných interpretačních diskusích Brandes po desetiletí věrně a velkoryse oplácí nejen starým přátelům, ale i dalším dvěma generacím českých historiků. Jeho disertace, kterou dnes známe v českém překladu z roku 1999 pod titulem „*Češi pod německým protektorátem*“, se po vydání prvního dílu roku 1969 stala v SRN skutečným hitem. Pro druhý díl knihy, jímž autor dovedl své téma až do konce války, už Brandes v Praze studovat nesměl. Bádal tedy o to systematictěji v Německu, ve Velké Británii, v nejvýznačnějších institutech USA a dokonce i v Japonsku. Tam všude ho vedly „gastprofesury“ a badatelské stáže, které dokázal ve velkém stylu využít ve prospěch svých bohemikálních výzkumných projektů.

Nechci tu převyprávět bibliografii obou vyznamenávaných badatelů. Bylo by to dlouhé čtení a možná by zastínilo něco daleko podstatnějšího: jejich koncepční přínos pro pochopení moderní české historie. Oba dva, i když jsou vyznamenávání především za své bohemikální dílo a za dlouholetou spolupráci s českou historiografií, nejsou bohemisté ve smyslu badatelského a publikačního omezení na českou či československou tematiku. Naopak: trůfám si říci, že jejich ohromný faktografický přínos k poznání českých dějin 20. století je vyrovnán jejich autorskou, pedagogickou i organizační pomocí při komparativním rozšiřování horizontu porozumění kontextům českých a československých dějin.

Hans Lemberg, profesor východoevropských dějin nejprve v porýnském Düsseldorfu, poté od roku 1981 v hessenském Marburgu nad Lahnem, zkoumal v desítkách prací ruské a polské, spíše výjimečně i chorvatské dějiny 19. a 20. století a tedy i vkládal českou problematiku do tohoto širšího středoevropského a východoevropského kontextu. Čeští čtenáři se s jeho pohledem na kontexty dějin této části světa mohou seznámit alespoň na základě výboru z Lembergových studií, vydaného roku 1999. Již od počátku 80. let se pak Hans Lemberg začal zabývat tématem, které ho zaměstnává dodnes: masový útěk a vyhánění civilního obyvatelstva ve střední a východní Evropě během a po konci II.

⁰ Náčrt Brandesova životopisu do r. 1993 obsahuje souborná recenze: Jiří PEŠEK, *Třikrát Detlef Brandes (Die Tschechen unter deutschem Protektorat I,II, 1969, 1975, Grossbritannien und seine europäischen Alliierten 1939-1943, 1988, Von den Zaren adoptiert. Die deutschen Kolonisten... 1751-1914, 1993)*, Soudobé dějiny 2, 1994, s. 884-888.

světové války.^o Pochopit dějiny těchto tragedií, týkajících se desetimilionů lidí lze pouze při komplexním pohledu v delší časové perspektivě a v celoevropském kontextu. Hans Lemberg je dnes spolu s Włodzimierzem Borodziejem vydavatelem rozsáhlé, čtyřsvazkové, týmem německých a polských historiků zpracované edice, která pod názvem „*Naše vlast se nám stala cizí zemí*“, zprostředkovává klíčové archivní materiály a v podstatných úvodních studiích systematicky v historickém kontextu osvětluje vyhnání a vysídlení Němců z poválečného, Rusy na západ posunutého Polska.^o

Pro Detlefa Brandese se široká kontextualisace jeho témat stala zásadou: dnes po poledni jsme představili veřejnosti třetí z jeho do češtiny přeložených knih o dramatech pozdních třicátých a čtyřicátých let.^o Nepovažuji český název „*Exil v Londýně*“ za tak výstižný jako méně komerční, leč podstatnější původní německý titul „*Velká Británie a její spojenci Československo, Polsko a Jugoslávie mezi Mnichovem a Teheránem*“.^o Nejde totiž „jen“ o příběh exilových politiků a vlád v Londýně, nýbrž o Brandesem pozoruhodně rozehrané ohromné panorama odboje, politických konceptů pro střední a jihovýchodní Evropu a jednání o jejich uskutečnění v první polovině světové války. Československý příběh v tomto rámci dostává evropskou interpretační dimenzi.

A stejně je tomu v třetím dílu Brandesovy volné válečné trilogie, v chmurné a nesmírně poučné knize „*Cesta k vyhnání*“ z roku 2001, kterou máme v českém překladu k dispozici od loňského podzimu.^o Příběh, který publicisté s oblibou kladou jen do Československa a Polska na jaře 1945 se tu rozrůstá v celoevropskou tragedii nucených migrací, sahající od konce 30. do konce 40. let. Autor nás přitom vodí z Londýna do Washingtonu i Moskvy,

^o Nejnověji srovnej jeho úvodní studii v knize: K. Erik FRANZEN – Hans LEMBERG, *Die Vertriebenen. Hitlers letzte Opfer*. Berlin – München, Propyläen Verlag 2001.

^o Włodzimierz BORODZIEJ – Hans LEMBERG (edd.), „*Unsere Heimat ist uns ein fremdes Land geworden...*“ *Die Deutschen östlich von Oder und Neiße 1945-1950. Dokumente aus polnischen Archiven*. Bd 1: Zentrale Behörden (ed. W. Borodziej), Wojewodschaft Allenstein (ed. Claudia Kraft), Quellen zur Geschichte und Landeskunde Ostmitteleuropas 4/1, Verlag Herder-Institut Marburg 2000. Srovnej moji recenzi in: *Soudobé dějiny* 9, 2002, s. 120-124. V současnosti máme k dispozici již i 2. svazek německé řady, věnovaný Hornímu Slezsku a vydaný r. 2003. Zároveň byla paralelně vydána polská verze kompletní ediční řady: Włodzimierz BORODZIEJ - Hans LEMBERG (edd.), „*Nasza ojczyzna stala sie dla nas obcym panstwen...*“ *Niemcy w Polsce 1945-1950. Wybór dokumentów. Tom 1-4*. Warszawa, Wydawnictwo Neriton 2000-2001. Srovnej moji recenzi in: *Soudobé dějiny* 10, 2003, v tisku.

^o Detlef BRANDES, *Exil v Londýně 1939-1943. Velká Británie a její spojenci Československo, Polsko a Jugoslávie mezi Mnichovem a Teheránem*. Praha, Karolinum 2003, 566 s.

^o Detlef BRANDES, *Großbritannien und seine osteuropäischen Alliierten 1939-1943. Die Regierungen Polens, der Tschechoslowakei und Jugoslawiens im Londoner Exil vom Kriegsausbruch bis zur Konferenz von Teheran*. München 1988.

^o Detlef BRANDES, *Der Weg zur Vertreibung 1938-1945. Pläne und Entscheidungen zum 'Transfer' der Deutschen aus der Tschechoslowakei und aus Polen*. München, Oldenbourg V. 2001. Srovnej moji recenzi in: *Soudobé dějiny* 8, 2001, s. 756-762. Česky: *Cesta k vyhnání 1938-1945. Plány a rozhodnutí o „transferu“ Němců z Československa a Polska*. Praha, Prostor 2002.

z exilových kabinetů do vládních zasedání mocností, do pracoven expertů i na jeviště světové diplomacie. Kontextualisace tragédií nucených migrací rozhodně nemůže sloužit jako omluva pro ty, kdo je iniciovali, aplikovali nebo prováděli. Pomáhá nám je však pochopit jako hrozivý fenomén moderních evropských dějin.

Když jsem uvažoval, jak bych zájemci o české a východoevropské dějiny charakterizoval naturel dnešních oslavenců, napadla mne typologie pomocí paralel s významnými českými historiky minulosti. Hans Lemberg, jeden z posledních klasických Bildungsbürgerů střední Evropy, muž uměleckých vášní, sahajících od aktivního muzikanství k vysoce poučené lásce k výtvarnému umění minulosti i přítomnosti, milovaný učitel širokého okruhu žáků, známý, ale nenápadný podporovatel německých i zahraničních historiků mladších generací, redaktor řady časopisů i sborníků, neúnavný organisátor vědeckého života, obratný vědecký zemský politik i historiografický diplomat nejvyšší mezinárodní úrovně mi připomíná papá Golla. Víím, že Hans Lemberg překládá pro svoji milou manželku českou literaturu, nevím jen, zda pro ni – jako Jaroslav Goll – tlumočí také básně.

Najít historiografickou paralelu pro Detlefa Brandese není pro čtenáře jeho prací – a myslím tu i na jeho objevné knihy o německých kolonistech v Černomoří a na Sibiři od 18. do 20. století – vůbec těžké.^o Jeho vášnivý vztah k pramenům, schopnost zdánlivě ustoupit za jejich svědectví a přece obratně splétat nitky dějinných dramát „padni komu padni“, to vše (a také masivní kuřácké prokletí) připomíná Josefa Pekaře. Podobně patriarchální je i jeho poměr k žákům z jeho „školy“: jsou-li náležitě nadaní, pracovití a literárně zdatní, stará se o ně düseldorfský boss s mateřskou starostlivostí a snaží se jim otevřít cestu k vědeckým kariérám s celou ohromnou energií své osobnosti.

Je naším velkým štěstím, že se oba dnešní medailisté tak intenzivně angažují na poli česko německé akademické spolupráce. Hans Lemberg po léta pomáhal z posice vysokého představitele marburského Herderova institutu a mnichovského Collegia Carolina či jako pročesky angažovaný representant marburské Filipovy university. Zejména je však nutno zdůraznit jeho vynikající působení ve funkci německého předsedy Česko německé komise historiků.^o Detlef Brandes je další ze zakládajících členů této komise a vydavatel její – dnes již devítisvazkové – ediční řady.^o V roce 1992 se stal jedním z iniciátorů a

^o Pro tuto oblast nejnověji: Detlef BRANDES – Andrej SAVIN, *Die Sibiriendeutschen im Sowjetstaat 1919-1938*. Essen, Klartext V. 2001.

^o Lemberg připravil také výbor z prvních čtyř svazků komisionálních sborníků: Jörg K. HOENSCH – Hans LEMBERG (edd.), *Begegnung und Konflikt. Schlaglichter auf das Verhältnis von Tschechen, Slowaken und Deutschen 1815-1989*. Essen, Klartext V. 2001, kde otiskl své studie: *München 1938 und die langfristigen Folgen für das Verhältnis zwischen Tschechen und Deutschen*, s. 103-118 a *Die Entwicklung der Pläne für die Aussiedlung der Deutschen aus der Tschechoslowakei*, s. 191-205.

^o Srovnej mj. Detlef BRANDES – Edita IVANIČKOVÁ – Jiří PEŠEK (edd.), *Erzwungene Trennung. Vertreibungen und Aussiedlungen in und aus der Tschechoslowakei 1938-1947 im Vergleich mit Polen, Ungarn und Jugoslawien*. Essen, Klartext V 1999, resp. titíž, *Vynútený*

záhy také oddaně pečujícím kmotrem nově založeného Institutu mezinárodních studií FSV UK a posléze také iniciátorem nesmírně produktivního partnerství pražské Karlovy a düsseldorfské Heineho university.

Vědecké, organizační i partnersko politické aktivitě obou historiků se již dostalo významných českých uznání akademické i politické povahy: oba jsou od roku 1998 nositeli pamětní medaile University Karlovy, Brandes je od roku 2001 též čestným doktorem pražské almae matris. Lembergovi udělil roku 2002 Václav Havel medaili za zásluhy. Dostávají-li oba naši milí kolegové dnes Palackého medaili, je to výraz toho, jak si AV ČR váží jejich celoživotní vědecké i občanské aktivity. Brandes a Lemberg nestaví pouhé mosty česko německého porozumění – oni otevřeli rozsáhlé pole společné zajímavé práce. A učinili tak, abych citoval promoční sponsi: „*non sordidi lucri, nec ad vanam gloriam, sed ut veritas propagetur*“.

Jiří Pešek

Poděkování prof. H. Lemberga za udělení Medaile Františka Palackého

Vážená paní předsedkyně, kolegyně a kolegové, dámy a pánové!

Dovolte, abych Vám vřele poděkoval za udělení medaile Františka Palackého. Pro nečeského historika, který se během svého života občas věnoval dějinám českých zemí, je to vyznamenání, jež mu snad ještě více než příslušníkům jiných duchovédných oborů skýtá nezaslouženou čest a působí obzvláštní radost.

Jsem rád a hrdý na to, že napříště budu moci doma v Marburgu hledět na Palackého podobiznu, kterou tak dobře znám ze svých četných návštěv Prahy v šedesátých letech, když jsem jako mladý badatel a stipendista Historického ústavu ČSAV navštěvoval Archiv země České na třídě Obránců míru. Každé ráno, když jsem při vstupu do budovy procházel kolem přísně shlížející busty tohoto velikána historiografie, míval jsem stísněný pocit. V prvních dnech jsem měl dojem, že se mě chystá zeptat, copak tenhle „němeček“ tady, v posvátném zemském archivu vůbec hledá. Ale později, když jsem si na jeho pohled zvykl (a nebo, když on si zvykl na mě), jsem měl vždy obavy, budu-li kdy stačit kvalitativním nárokům a příkladu ohromné píle Palackého? Dnes, na sklonku svého života, vím, že moje (nebo jeho) tehdejší pochybnosti byly oprávněné.

Tehdy jsem znal Palackého jenom z disertace mladého Richarda Plaschky. Mezitím vyšel Kořalkův rozsáhlý životopis, na jehož základě si lze učinit živou představu o tom, jak Palacký přispěl svým dílem a svou politickou prací k tomu, že se nejen jeho vlastnímu českému národu, ale i německým krajanům

rozchod. Vyhnanie a vysídlenie z Československa 1938-1947 v porovnaní s Polskom, Maďarskom a Juhosláviou. Bratislava, Veda 1999.

dostalo pevné víry, že devatenácté století přinese na rozdíl od dosavadní přežitě stavovské společnosti nové, nacionální a liberálně - demokratické uspořádání. Idea národa tehdy byla ještě na vzestupu, a jen málo lidí v devatenáctém století tušilo stejně tak jako rakouský básník Franz Grillparzer, že cesta, na jejímž začátku tehdy stáli, v budoucnosti povede „od humanity přes nacionalitu k bestialitě“. Dnes, na začátku 21. století, máme za sebou zkušenosti století dvacátého, které sice darovalo světu obrovský pokrok, ale současně brutálně zničilo mnoho z toho, co doposud (a ještě za časů Palackého) bylo kulturním bohatstvím a rozmanitostí naší společné střední části Evropy, kde posléze nacionální roztržité se všemi důsledky kulminovalo.

Palacký vytvořil nepřekonatelný pojem pro téma, které provázelo celý můj život od dob pražského dětství až po dnešek. Ten pojem zní: *stýkání a potýkání se* mezi českým a německým národem. Tato geniální slovní hříčka se do němčiny nedá přeložit adekvátním způsobem: v německém vydání Křenovy knihy „Konfliktní společenství“ stojí *Begegnung und Auseinandersetzung*. Snad je to příliš smířlivý překlad. Neměl by druhý pojem spíše znít „*Streit*“ nebo „*Kampf*“? Jazykově vhodný překlad asi nenajdeme. Jiří Rak ovšem poukázal na skutečnost, na níž bychom ale měli rovněž brát zřetel. Totiž na to, že Palacký v sobě nechoval představu výlučnosti ba věčnosti onoho boje, onoho *potýkání*, kterou vykladači později „vinterpretovali“ do jeho historiografických textů.

Nebylo to asi náhodou, že medaile Františka Palackého, snad jediného historika, který kdy získal čestný titul „otec národa“, dnes byla udělena dvěma členům Česko-německé komise historiků. Chápu to jako uznání naší společné práce, kterou společně s českými a slovenskými kolegy konáme již od roku 1990. Snažíme se pokračovat určitým způsobem v duchu Palackého úsilí o poznání – i když naše cíle a metody se od něho v odstupu půldruhého století samozřejmě liší.

Děkuji Vám ještě jednou.

Hans Lemberg

Poděkování prof. D. Brandesa za udělení Medaile Františka Palackého

Vážená paní předsedkyně, dámy a pánové,

za poctu, které se mi dnes dostává, bych chtěl srdečně poděkovat. Moje čeština není tak dobrá, abych při takovéto příležitosti mohl mluvit bez poznámek, a to i přesto, že jezdím do Prahy už 38 let, jsem ženatý s Češkou, mám českou sekretářku a stále čtu českou odbornou literaturu.

Do Prahy jsem přijel poprvé v roce 1965. Pokud je mi známo, byl jsem prvním západním historikem, který mohl od dob sovětizace země nahlédnout do některých dokumentů, které se týkají soudobých dějin českých zemí. Ve svých dvašedesáti letech jsem se mezitím sám stal součástí dějin. Můj asistent mi

vyprávěl, že ve Spolkovém archivu četl mé tehdejší zprávy o studiích v Praze, které byly určeny pro Deutsche Forschungsgemeinschaft.

Jak to bylo v roce 1965 všechno komplikované! S tehdejším systémem, který se však v té době již poněkud liberalizoval, byla spojená nechuť k převzetí odpovědnosti. Proto si dokumenty, které pro mě byly vybrány, vypůjčoval Historický ústav ČSAV z archivu Ministerstva vnitra. Tyto materiály jsem potom směl číst ve Státním ústředním archivu v Karmelitské ulici. Odpovědnost si tak pro jistotu dělily hned tři instituce. Jak to tenkrát měli těžké čeští kolegové jako například Jan Křen a Václav Kural, když chtěli uveřejnit své poznatky o československé exilové vládě nebo o českém odbojovém hnutí. Když se přeneseme do tehdejší doby, zdá se až neuvěřitelné, co se všechno dnes změnilo. Například: moji čeští kolegové a přátelé, jako je Jiří Pešek, mohou publikovat bez censury.

Jako další příklad uvedu „denní chléb historika“, tedy studium v archívech. Státní ústřední archiv se dnes nachází v krásné budově se světlou badatelnou. Sám zde mohu studovat potřebné prameny a využívat při tom i kompetentních rad. Občas sedí v archivu pět lidí z Düsseldorfu – totiž tři moji studenti, můj asistent a já.

Zato však vznikají nové problémy, které například souvisí s plánovaným archivním zákonem. Předpisy o ochraně osobních dat v tomto zákoně by totiž znemožnily některé výzkumné projekty a poškodily dobré jméno České republiky na mezinárodním fóru. O těchto problémech se ale může v demokratické a pluralistické společnosti alespoň otevřeně diskutovat.

Také úmysl zařadit výuku dějepisu do předmětu *Člověk a společnost* připomíná podobné vývojové tendence ve Spolkové republice Německo. Tato integrace se v Německu neosvědčila a musela být zrušena. Bylo by proto dobré, kdyby se Česká republika takovým krajnostem mohla vyhnout. Kromě toho se ukazuje, že není zrovna jednoduché přesvědčit nakladatelství, která jsou orientovaná na trh a zisk, o tom, že výpovědi v historických monografiích musí být podloženy poznámkami pod čarou. Také se jen málokdy podaří tato nakladatelství přesvědčit, aby tiskla rejstříky.

Děkuji ještě jednou za toto vyznamenání a přátelská slova, která mě – proč bych to měl popírat – velmi polichotila.

Detlef Brandes

PREZENTACE

Prezentace výsledků práce k moderním středoevropským dějinám

Historický ústav AV ČR a Austrian Science and Research Liaison Office Brno (odbočka Österreichisches Ost- und Südosteuropa Institut Vídeň, dále ve zkratce OSI; blíže <http://www.osi.ac.at>) uspořádaly 9. prosince 2003 v Praze v prostorách kanceláře AV ČR společnou prezentaci nejnovějších tvůrčích počinů svých pracovníků. Prezentaci uvedli krátkým vstupem vedoucí brněnské odbočky OSI dr. Jana Stárková a ředitel Historického ústavu AV ČR prof. PhDr. Jaroslav Pánek, DrSc.

Ze strany rakouských historiků byly představeny dva právě vydané díly z edice dokumentů *Protokoly ministerské rady Rakouské monarchie*. Uvedená edice je dlouhodobým významným počinem. Vychází již od roku 1967 za spolupráce rakouských a maďarských historiků. Tvoří ji dvě řady: první představují *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848-1867*, kterou vydává vídeňský OSI; druhou řadou jsou *Die Protokolle des gemeinsamen Ministerrates der österreichisch-ungarischen Monarchie 1848-1967*, vydávanou Ústavem dějin Maďarské akademie věd v Budapešti. Z proponovaných 25 dílů, bylo dosud vydáno celkem 20 dílů plus jeden úvodní (1970). Ze série editované v Ústavu dějin Maďarské akademie věd dosud vyšly 3 díly.⁰

Dr. Thomas Kletečka (zabývá se rakouskými a českými dějinami 19. století) představil první díl z období působení kabinetu knížete Felixe Schwarzenberga: *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848-1867. II/1: Das Ministerium Schwarzenberg, 5. Dezember 1848 – 7. Jänner 1849, bearbeitet und eingeleitet von Thomas Kletečka* (Wien 2003, 1144 s). Díl obsahuje 248 protokolů zasedání s celkem 1876 body jednání. Pokusíme se, byť ve stručné podobě, charakterizovat obsah tohoto mohutného svazku. Povolání knížete Schwarzenberga, aby vytvořil novou vládu, bylo logickou konsekvencí politického vývoje, pro nějž bylo příznačné zesílení konzervativních, reakčních sil. Vláda byla konfrontována s řadou problémů a úmyslem Schwarzenberga, který se projevil jako mimořádně schopný politik a současně realista, nebylo přirozeně provést pouze restauraci předbřeznových poměrů, nýbrž zahájit hluboké reformy habsburské monarchie.

Akutním problémem, kterým se ministerská rada musela intenzivně zabývat, byla maďarská otázka. Alexander Bach formuloval v ministerské radě 26. 5. 1849 princip, který měl napříště platit pro jednání s Maďarskem – Maďarsko přišlo kvůli „rebelii“, především sesazením habsbursko-lotrinského domu, o svá stará práva a bude považováno za poraženou zemi. V důsledku vojenského neúspěchu Windischgrätze se stal nutným zásah ruských vojsk, což vyvolalo bouřlivé diskuse mezi členy kabinetu, které v tomto svazku můžeme nyní

⁰ Všechny dosud vydané svazky uvedené edice, včetně právě vydaných, jsou k dispozici v knihovně Historického ústavu.

sledovat ve své posloupnosti. Současně můžeme pozorovat Schwarzenbergovo úsilí o prosazení svých reforem, které vedly k modernizačnímu posunu, mj. v oblasti státní správy a samosprávy. Velký pokrok byl zaznamenán i v oblasti všeobecného vzdělání. K podstatným změnám došlo i na universitách, které byly reorganizovány podle německého vzoru. Tyto reformy měly trvalý vliv na politický, společenský a hospodářský rozvoj habsburské monarchie a podle názoru rakouských historiků, základní rysy tehdy přijatých opatření působí v Rakousku dodnes. V zahraničněpolitické oblasti se jednalo podle protokolů nejvíce především o německé otázky a mírových jednáních se Sardinii.

Dr. Stefan Malfér (zabývá se rakouskými dějinami 19. a 20. století) představil 1. díl z oddělení ministerská rada Rechberga: *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848-1867. IV/1: Das Ministerium Rechberg, 19. Mai 1859-2./3. März 1860, bearbeitet und eingeleitet von Stefan Malfér* (Wien 2003, 559 s.). Uvedený díl obsahuje dokumenty z první poloviny činnosti kabinetu vedeného hrabětem Rechbergem, který byl v předchozí vládě ministrem zahraničí. V tomto období Rakousko ztratilo Lombardii a bylo nutno urychleně řešit ozdravení státních financí.

V diskusi bylo zdůrazněno, že je nutno přemýšlet o nové interpretaci neo-absolutismu; historiografie se musí nutně intenzivněji zabývat obdobím, kdy vedení rakouského státu zvažovalo další postup, který později měl vést směrem k modernímu státu.

PhDr. Jan Němeček, DrSc.,⁰ vedoucí oddělení československých dějin 20. století v Historickém ústavu, známý odborné veřejnosti řadou svých prací mj. k problematice dekretů prezidenta E. Beneše, a také neúnavnou prací na edici dokumentů československé zahraniční politiky (mj. v říjnu 2003 organizoval mezinárodní vědeckou konferenci s tématem „Mnichovská dohoda – cesta k destrukci demokracie v Evropě,⁴⁰), představil odborné veřejnosti svoji monografii „*Od spojenectví k roztržce. Vztahy československé a polské exilové reprezentace 1939-1945*“ (Nakladatelství Academia, Praha 2003). Publikaci lze stručně charakterizovat jako syntetizující monografii, pro niž je typická analyticko-syntetická struktura. Autor se zabývá československo-polskými vztahy v období druhé světové války, kdy se nakrátko objevila možnost spolupráce obou států, Československa a Polska, resp. jejich exilových reprezentací. Spolupráce, navázaná již v roce 1939 však narazila na překážky, spočívající nejen v bilaterálních sporech, týkajících se především vzájemné československo-polské hranice (zvláště na Těšínsku), ale v druhé polovině války i v zájmech velmocí, zejména Sovětského svazu. Negativní postoj SSSR zasadil rozhodující

⁰ Kniha byla vbrzku po svém vydání oceněna již i mezinárodně. Dne 13. prosince 2003 byla v Senátní hale Collegium Novum Jagellonské univerzity v Krakově udělena hlavní cena, nesoucí jméno významných polských historiků Wacława Felczaka a Henrika Wereszyckého, právě Janu Němečkovi za tuto práci.

⁴⁰ Konferenci uspořádaly společně Historický ústav AV ČR, Ústav soudobých dějin AV ČR, Ústav českých dějin FFUK, a Ústav mezinárodních studií FSV UK, ve dnech 23.-24. 10. 2003.

ránu připravám poválečné československo-polské konfederace a agresivní sovětská zahraniční politika přivodila i postupný rozpad vztahů mezi československou a polskou exilovou reprezentací, vrcholící československým uznáním varšavské prosovětské vlády v lednu 1945 a přerušením kontaktů s polskou londýnskou vládou. Kniha je založena na dlouholetém vyčerpávajícím archivním výzkumu autora, který pokryl relevantní české, slovenské a polské archivy, nacházející se nejen na území těchto států, ale v případě polském zejména v zahraničí – Instytut Sikorského v Londýně a Hoover Institution Archives v kalifornském Stanfordu. Výzkum se však týkal i archivů velmocí – Velké Británie, Spojených států, Ruské federace i Francie, neboť vliv velmocí na československo-polské vztahy se ukázal být významnou, ba možná rozhodující determinantou.

Následující živá diskuse rozvedla některé momenty Němečkovy práce, zdůrazněn byl zejména kvalitativní posun, který přináší autor rozsáhlou heuristikou, zejména využitím archivních pramenů, a to nejen z evropských archivů, ale i z Hoover Institution on War, Revolution and Peace ve Stanfordu v Kalifornii. V případě materiálů fondu polského Ministerstva spraw zagranicznych byl Němeček prvním badatelem vůbec, který jej celý prozkoumal. Zásadním přínosem práce byl nicméně nový pohled na tuto významnou etapu vzájemných vztahů dvou sousedů, pohled, který zajisté vyvolá, resp. již vyvolal, novou a bohatou mezinárodní odbornou diskusi.

Závěrem lze říci, že společná prezentace prací rakouských a českého historika byla velice užitečná nejen ve smyslu odborném, ale i společenském, ukázala možnosti dalšího pokroku ve vědeckém poznání minulosti.

Emil Voráček

Základní práce o česko-polských vztazích v moderních dějinách

V moderních dějinách česko(slovensko)-polských vztahů, které se zřetel k historickým zkušenostem a existenčním zájmům tří západoslovanských národů vytvářely značný potenciál pro spojení a přátelství, se vyskytly tři zvláště závažné problémy, které neumožnily tento nadějný potenciál zužitkovat. V prvních dvou třetinách 20. století to byly otázka rozdělení Těšínska po rozpadu habsburské monarchie, dále neschopnost dosáhnout společného postupu za druhé světové války a konečně i sovětská dominance, spojená s polskou účastí na vojenském potlačení „pražského jara“ v srpnu 1968. Druhému z těchto témat, kauzálně ovšem spojenému i s problémem prvním a třetím, je věnována kniha *Od spojení k roztržce. Vztahy československé a polské exilové reprezentace 1939-1945*, kterou vydalo nakladatelství Academia (Praha 2003, 374 s.).

Autorem díla je vědecký pracovník Historického ústavu AV ČR a vedoucí oddělení pro dějiny 20. století PhDr. Jan Němeček, DrSc. Ačkoli stále

ještě patří k mladší vlně střední generace českých historiků (narodil se roku 1963), zajistil si Jan Němeček již nyní místo mezi předními badateli o české a československé historii moderní doby, zejména pak o době druhé světové války. Jan Němeček prokázal své vědecké kvality dlouhou řadou pramenně velmi dobře podložených studií a několika monografiemi o problémech obecného zájmu (mj. *Mašínové. Zpráva o dvou generacích*, 1998; *Historické, právní a mezinárodní souvislosti dekretů prezidenta republiky*, 2003 – spolu s Jindřichem Dejmekem a Janem Kuklíkem mladším), ale také kritickými edicemi, jež sám připravil (*Jaromír Kopecký: Ženeva. Politické paměti 1939-1945*, 1999) nebo na nichž se rozhodující měrou podílel. V tomto případě jde především o monumentální edici *Dokumenty československé zahraniční politiky*, jejímž úkolem je kriticky zpracovat obrovský soubor československých pramenů k mezinárodním vztahům a zpřístupnit je domácím i zahraničním badatelům tak, aby se rovnocenně postavily vedle podobných edic vydávaných ve Francii, Rusku, USA či Velké Británii. Do mezinárodní diskuse o evropských dějinách 20. století vstoupil Jan Němeček účastí na zahraničních sympoziích a zvláště pak programovým i organizačním zajištěním mezinárodní konference *Mnichovská dohoda – cesta k destrukci demokracie v Evropě*, která se konala v pražském Černínském paláci v říjnu 2003.

Nejnovější monografie Jana Němečka, která nese obrazný název *Od spojenectví k roztržce*, je výsledkem dlouhodobého výzkumu v domácích i zahraničních archivech. Jan Němeček se neomezil pouze na množství archivních fondů v České republice, na Slovensku a v Polsku, ale využil hojnou měrou také archivy rozhodujících spojeneckých mocností – Ruska, Velké Británie a USA. Zvláště jeho ponor do fondů polské a československé provenience, uchovávaných péčí Hooverově institutu v kalifornském Stanfordu, přinesl mimořádné obohacení poznatků o problematice vztahů mezi exilovými vládami Československa a Polska v době okupace obou zemí nacistickým Německem. Tím Jan Němeček překlenul pramennou propast, jež dosud bránila českým a slovenským historikům v uceleném pohledu na československo-polské vztahy a na možnost vytvoření konfederativního svazku. Zatímco na polské straně již existovaly starší i nedávno vydané pokusy o souhrnnou interpretaci problematiky (Piotr Wandycz, Marek Kazimierz Kamiński, Tadeusz Kisielewski) nebo o její začlenění do dějin polské exilové vlády (Eugeniusz Duraczyński, Magdalena Hułas), z české strany vznikaly od počátku devadesátých let především edice a dílčí studie. Dlouhodobé zpoždění nyní vyrovnala Němečkova syntetická monografie.

Na první pohled jde o výklad o vzniku, prosazování a rozpadu jedné velké středoevropské koncepce. Avšak Němečkova práce má podstatně širší záběr. S oporou v neobyčejně rozsáhlé pramenné základně interpretuje vztahy dvou politických reprezentací poražených států, jež měly v Hitlerově „Nové Evropě“ navždy zmizet v propadlišti dějin, a osvětluje úsilí těchto reprezentací o přežití a politické zvládnutí největší katastrofy moderních dějin. Odhaluje problémy, jež od samého počátku války zatěžovaly vzájemné porozumění a jež vyplývaly jak z odlišných představ Poláků, Čechů a Slováků o poválečných

poměrech, tak i z rozdílných zájmů protifašistických velmocí ve střední Evropě. Vystihuje složitou politickou hru, v níž měly nikoli nepodstatnou úlohu také opoziční síly, které se stavěly proti uznaným exilovým vládám. Strategické zájmy na obnovení obou států a na rozdělení sfér vlivu ve středoevropském prostoru, rozporné úsilí o integritu předmnichovského či předválečného území, proměnlivé taktické lavírování mezi velmocemi a posléze úplný rozchod dvojího exilu tváří v tvář sovětskému průniku do střední Evropy – to jsou problémy, jež se snaží Jan Němeček interpretovat s vyváženým zřetelem ke stanoviskům zúčastněných stran. I při vědomí rozdílných pohledů jednotlivých národních historiografií nepodává jednostrannou obhajobu českých či československých stanovisek, ale vstupuje do otevřené mezinárodní diskuse o předpokladech poválečného uspořádání a transferu menšin (například v postoji k hypotéze německého historika Detlefa Brandese o výlučně instrumentálním využití konfедераčního záměru v politice Edvarda Beneše). Hloubka heuristiky, využití metod moderní diplomatiky při oceňování směrodatných pramenů a analyticko-syntetická struktura monografie poskytují autorovi k takové diskusi spolehlivou oporu.

Nová kniha Jana Němečka se bezpochyby dočká recenzního ohlasu a možná i polemických reakcí, což jen potvrdí její vědeckou aktuálnost. Významného ocenění se jí však dostalo bezprostředně po vydání. Jen několik dnů po této prezentaci – 13. prosince 2003 – převezme její autor na Jagellonské univerzitě v Krakově z rukou polského ministra kultury cenu, nazvanou podle dvou významných polských historiků Wacława Felczaka a Henryka Wereszycského. Ocenění, založené roku 2001 z podnětu Krakovské historické společnosti a Historické fakulty Jagellonské univerzity a udělené dosud maďarskému historiku Istvánu Kovácsovi a polskému historiku Włodzimierzi Mędrzeckému, bude poprvé předáno českému vědci. Již tato skutečnost ukazuje, jakého uznání se dostalo – a to v silné mezinárodní konkurenci – monografii Jana Němečka právě v polském prostředí, které má k její tematice obzvláště blízko.

Jaroslav Pánek

(Projev na prezentaci knihy Jana Němečka *Od spojenectví k roztržce* /Praha 2003/ při prezentaci v budově Akademie věd České republiky v Praze dne 9. prosince 2003.)

RECENZE

Jaroslav PÁNEK – Oldřich TŮMA (Uspoř.), *Manuál Encyklopedie českých dějin*. Praha, Historický ústav 2003, 481 s.

Postmoderní doba je mimo jiné charakteristická snahou o co největší zjednodušení přístupu k informacím a zároveň důrazem na jejich stručnost, přehlednost a ucelenost. Důsledkem tohoto trendu je velký rozmach encyklopedické tvorby, který se projevil v 90. letech také v českých zemích. Přestože se lexikálního zpracování již dočkaly poznatky nejrůznějších historických oborů, v českém prostředí dosud chybí komplexní encyklopedický pohled na národní historii, odpovídající mezinárodním standardům. V roce 1999 bylo z tohoto důvodu do dlouhodobého programu činnosti Historického ústavu AV ČR zařazeno také zpracování *Encyklopedie českých dějin (EČD)*. Jejím cílem je podat na základě nejnovějších, vědecky ověřených poznatků, výklad nejdůležitějších pojmů, procesů, jevů, událostí a reálií, odrážejících v rozmanitých tematických oblastech historický vývoj českého státního území a obyvatelstva na tomto území žijícího. Vzhledem k potřebě koordinace prací nad tak rozsáhlým projektem, do něhož jsou vedle HÚ AV ČR zapojeny i další vědecké instituce, zvláště Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, vyšla pro potřeby autorů hesel metodická příručka (manuál); byla uspořádána řediteli obou zmíněných ústavů Jaroslavem Pánkem a Oldřichem Tůmou. Manuál obsahuje potřebné údaje ke koncepci a metodologickým postupům, aktuální podobu hesláře i příklady již vyhotovených hesel.

Manuál tvoří několik částí. V úvodu Jaroslav Pánek podal zevrubný přehled nejvýznamnějších výsledků světové i domácí encyklopedické produkce z období 19. a 20. století. Zabýval se přitom nejen národními historickými encyklopediemi, ale i speciálními slovníky jednotlivých dějinných epoch a historických oborů.

Poté jsou v manuálu rozebrány koncepční záležitosti díla. Encyklopedie je pojata jako zpracování dějin nejen vlastního teritoria českých zemích – tedy Čech, Moravy a české části Slezska – ale i bývalých zemí České koruny. EČD přitom současně reflektuje i mnohonárodnostní charakter osídlení a snaží se relevantně zachytit „vývoj české většiny, ale i německé, polské, romské, židovské a dalších národnostních minorit“ (s. 32). Je zde zároveň připomenuto, že se EČD od dosud vydaných lexikonů mimo jiné „zásadně liší systematickým zpracováním poznatků o vnějším prostředí českých dějin a o historii mezinárodních vztahů“ (s. 33).

Z chronologického hlediska bude EČD zahrnovat období od počátku historicky doloženého osídlení až do současnosti (v tomto smyslu byla EČD rozšířena po vědecké oponentuře). Předpokládaný rozsah bude tvořit více než 5 300 hesel (v šesti kategoriích od A /obsahující i zvláštní kategorii AA/ až do E) a lze ho odhadnout na zhruba 20 až 21 tisíc normalizovaných stran. Zpracovatelé hesel najdou zároveň v manuálu pokyny, které se týkají způsobu

stylizace, lokalizace a datace v rámci psaní hesel, postupu při tvorbě odkazových hesel či metody sestavení bibliografie apod.

Heslář, obsahující abecední seznam hesel i s jejich kategorizací, slouží autorům hesel k lepší orientaci a umožňuje jim tak „vytvořit si jasnější představu o vzájemné provázanosti tematicky příbuzných hesel“ (s. 7). Nejrozsáhlejší oddíl manuálu představuje téměř osm desítek modelových hesel (písmena A-D) všech kategorií, která reprezentují různé oblasti historického bádání. Jsou zde zastoupena hesla, dokumentující kupříkladu historii bilaterálních vztahů českých zemí (např. v heslech česko-britské, česko-portugalské, česko-řecké, česko-slovinské nebo česko-středoafričké vztahy), církevní a náboženské dějiny (církevní procesy, amosité), dějiny historiografie (dějepisné učebnice, didaktika dějepisu), dějiny vojenství (československé legie, bitva na Vítkově, bitva u Hradce Králové, česká válka), hospodářské a sociální dějiny (agrarismus, automobilismus), dějiny věd (amerikanistika, asyriologie), politický vývoj (Československá strana národně socialistická) nebo územní a státoprávní vývoj (Boleslavsko).

Předložený manuál zprostředkovává v přehledné podobě nynější stav příprav a současně naznačuje i budoucí perspektivy zpracování tolik potřebného díla české historické lexikologie a dějepisectví vůbec, díla, které bude nepochybně sloužit nejen v odborných kruzích, ale i v široké veřejnosti.

Jaroslav Šebek

Dušan TŘEŠTÍK, *Mýty kmene Čechů. Tři studie ke starým pověstem českým*, Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2003, 350 s.

Autor, právem přezdíváný „český Eliade“, touto prací korunoval své dlouholeté cílevědomé shromažďování a vyhodnocování mytologických a etnografických paralel ke komplexu mýtů, kterými členové kmene Čechů vysvětlovali a zároveň vždy opakovaně ustavovali řád světa a lidské společnosti, a to nejen v době, než přijali křesťanství, ale latentně ještě několik století poté. Jakkoliv některá základní témata práce načrtnul Dušan Třeštík již dříve v časopiseckých a sborníkových studiích, až touto knihou byla po více než padesáti letech byla zdvižena rukavice, hozená Závišem Kalandrou českým intelektuálům v podobě druhého dílu Českého pohanství, který vyšel jen nedlouho před jeho zatčením a popravou v době komunistického režimu. Uvědomíme-li si, že tato časová prodleva je způsobena spíše než režimní zlovůli obtížností metody moderní srovnávací mytologie, k jejímuž zvládnutí doroste za dobré konstelace hvězd jeden z generace, vyvstane nám mimořádný význam intelektuální události, kterou vydání této knihy představuje.

Analýza „starých pověstí českých“ přináší vedle pozoruhodné rekonstrukce etnagonického mýtu o vzniku Slovanů také docenění významu dvou základních motivů z komplexu mýtů kmene Čechů; mýtu o praotci Čechovi, dokumentujícím zdaleka ne samozřejmou vůli slovanských osídlenců, obsa-

divších českou kotlinu v různých vlnách 6. a 7. století, k vytvoření jednotného kmene, a přemyslovského mýtu, který byl na přelomu 11. a 12. století přetaven v státotvornou ideu Čechů jako „rodiny“ sv. Václava, věčného garanta „míru“ ve smyslu řádu lidské společnosti, propůjčovaného do správy dočasně vládnoucím knížatům.

Z důvodu nedostatku pramenů tradičně chudičský oddíl věnovaný v příručkách historické antropologie slovanské mytologii tak bude díky této práci podstatně rozšířen.

Aleš Pořízka

Josef ŽEMLIČKA, *Zpověď Kukaty aneb chmurný příběh z dob, kdy v Čechách vládli Přemyslovci.* Praha, Nakladatelství Aleš Skřivan 2003, 220 s.

Nebývá časté, aby známý historik publikoval vedle prací odborných také beletrii. Josef Žemlička vydává svůj historický příběh téměř paralelně s připravovanou historickou studií na totéž téma. Kniha je věnována událostem konce roku 1100, kdy byl za záhadných okolností na lovu ve zbečenských lesích zavražděn kníže Břetislav II. a na český trůn dosedl Bořivoj II. Hlavním hrdinou a zároveň vypravěčem příběhu je jistý Kukata, který je postavou historicky doloženou ze dvou vyprávění kronikáře Kosmy. Zprávy o Kukatovi jsou však velmi kusé. Podle pramenů je známo jen tolik, že byl družníkem knížete Břetislava II. a že v roce 1088 zachránil život českému králi Vratislavu II., otci Břetislava. Poslední zpráva o Kukatovi pochází právě z Kosmovy kroniky z doby těsně před vraždou knížete. Podle těchto zpráv byl Kukata člověk neurozený a drsný. Přemyslovská knížata jej možná pověřovala špinavou prací. Všechno další, Kukatův původ, příběhy a závěrečný osud, je dílem autora knihy. Autor stvořil z Kukaty postavu věrného knížecího služebníka, ale také plnokrevného středověkého člověka s vlastním osobním životem a názory. V knize nechybí ani milostný motiv. Ve svých vnitřních monologech tak Kukata hodnotí politickou situaci v Čechách a na Moravě a podává svědectví o dobové společnosti. Bravurní znalost dějin a pramenů 11. a 12. století, umožnila autorovi vytvořit nejen napínavý a historicky pravdivý příběh, ale také rozkrýt čtenáři jedno z možných řešení událostí kolem smrti knížete Břetislava II. Jedná se v podstatě o historický detektivní příběh. J. Žemlička si totiž povšiml nesrovnalosti v pramenech, které popisují události těsně po smrti knížete Břetislava II. Zápletka příběhu a její historické jádro kulminuje v Kukatových úvahách o tom, kdo mohl mít největší prospěch z vraždy knížete a kdo tedy pravděpodobně stál za její přípravou. Žemlička pod maskou Kukaty se zamýšlí nad tím, proč Břetislav porušil pravidla seniorátu a jako svého nástupce určil nevlastního mladšího bratra Bořivoje (II.), a jak je možné, že se budoucí český kníže Bořivoj tak rychle dozvěděl o smrti Břetislava a přijel do Prahy, aby zde byl podle tradice zvolen a dosazen na knížecí stolec. Břetislav II. zemřel na následky atentátu 22. 12. 1100 ve Zbečně.

Jeho bratr Bořivoj v té době spravoval brněnský a znojenský moravský úděl. Pokud by se byl o bratrově smrti dozvěděl ve svém tehdejší sídle v Brně, nebyl by se mohl dostat do Prahy a nechat se zde zvolit knížetem už 25. 12. 1100. Krátká doba, která uplynula mezi atentátem na Břetislava II. a dnem Bořivojova příjezdu do Prahy (24. 12. 1100) umožnila autorovi a Kukatovi spekulovat o možném Bořivojově podílu na přípravě zločinu. Odhady rychlosti cestování v raném středověku sice nemusejí být přesné, ale přesto je doba pouhých čtyř či pěti dní příliš krátká na to, aby během ní nejprve posel a pak i družina budoucího knížete zvládli vzdálenost z Prahy na Moravu a zpět. Podle autorových výpočtů by totiž Bořivoj musel pobývat u zemské brány v Hrutově u Litomyšle, aby všechno stačil. Historická tradice připisuje hlavní podíl na přípravě spiknutí a vraždy rodu Vršovců. Žemličkovy (a Kukatovy) úvahy však přinášejí nový pohled na tyto události, a přestože jejich závěry nejsou prokazatelné, tradiční pojetí alespoň výrazně zpochybňují. Z historického pohledu jsou velmi zajímavé i kapitoly o cestě moravského knížete Oldřicha k císaři Jindřichovi IV. v roce 1101 a Oldřichovo úsilí o uznání jeho práv na knížecí titul. I zde navrhuje autor knihy upřesnění dat některých událostí, např. Oldřichova setkání s císařem v Řezně. Jména postav Žemličkova příběhu jsou v podstatě historická a často odpovídají i skutečným historickým postavám. Jiná mají zajímavé historické konotace, jako např. pojmenování hlavního „zápomého“ hrdiny jménem „Tuža“. Jak sám autor upozorňuje, jiný Tuža byl údajně jedním z vrahů svatého Václava. Celá kniha je doprovázena historickým komentářem a odkazy na další odbornou literaturu a prameny, čímž usnadňuje čtenáři pochopení historických souvislostí a hlubšímu zájemci se tak doporučuje další studium k jednotlivým tématům. I bez tohoto aparátu je však kniha velmi čtivá a přibližuje široké veřejnosti starší české dějiny.

Eva Doležalová

Josef HARNA - Jaroslav ŠEBEK (Uspoř.), *Státní politika vůči německé menšině v období konsolidace politické moci v Československu v letech 1918 – 1920. Edice pramenů. Praha, Historický ústav 2002, 376 s.*

Problémy i otázky česko-německého soužití v průběhu první poloviny 20. století trvale vytvářejí předmět nejednou ostrých a vyhraněných politických i publicistických diskusí. Zároveň se ale staly také středem pozornosti jak historiků českých a německých, tak i odborníků z dalších zemí. V německé, resp. sudetoněmecké, ale stejně tak v české historiografii převládal v minulosti při interpretaci vzájemného soužití v mnoha ohledech dobový politický instrumentalismus a nejednou chyběla adekvátní pramenná základna. Teprve od sklonku 20. století se čeští historici snažili zásadně změnit v této oblasti bádání koncepci i metodologické pojetí a zbavit se zdeformovaného pohledu. Editoři k tomu napsali: „*Česká historiografie posuzovala prakticky vše z minulosti českých zemí ze zorného úhlu českého etnika. Více než třetina obyvatelstva,*

kerou představovali Němci žijící v tomto prostoru, byla přehlížena nebo nanejvýš chápána jako obtížný element, který jen bránil českému národu uskutečnit jeho přirozené tužby, prosadit spravedlivé požadavky a hájit národní zájmy. Bylo zřejmé, že bude třeba zásadně změnit koncepční přístup k tzv. národním dějinám či dějinám českých zemí, zejména pak v tom smyslu, že se dějiny Němců stanou samozřejmou a rovnocennou složkou historického výkladu.“ Z tohoto hlediska představuje předkládaná edice pramenů bezesporu významný příspěvek jak dalšímu výzkumu problematiky, tak k probíhajícímu diskurzu. Její přínos tkví zejména v úsilí objasnit na podkladě dobových autentických dokumentů, „jak se vyvíjel vztah státní moci k německému obyvatelstvu a zda byly nabízené podmínky pro německou menšinu natolik neúnosné, aby zdůvodnily zásadní negativismus jejich postojů vůči vznikajícímu československému státu“. Publikovaná edice je jen částí výsledků grantového projektu, realizovaného v rámci Grantové agentury ČR.

Editoři neměli jednoduchý úkol, protože museli vybírat z nesčetného množství dokumenty, které nezaujatě a přitom dostatečně výmluvně zobrazují proměny vzájemných vztahů v prvních dvou letech existence ČSR. V tomto období, kdy sama státní moc a státní správa hledaly své místo, uvědomovaly si limity působení a kdy musely zvládat mnohé nepředvídané problémy kvasu poválečné a teprve se konsolidující společnosti, se problémy česko-německých vztahů promítaly prakticky do všech oblastí života společnosti. S vědomím této širší pramenné báze editoři vymezili výběr dokumentů na oblast „stýkání a potýkání“ čs. mocenských a správních institucí a orgánů s německým obyvatelstvem v rámci ČSR, tedy postihnout jejich chování „v typických situacích kontaktu občana se státní mocí“. Proto také edice ponechává stranou dokumenty z dalších významných oblastí života lidské společnosti, např. z ekonomiky, ale i kultury.

Koncepčně se edice zaměřila na osm základních okruhů (na prosazení čs. správy na celém teritoriu českých zemí, otázku obsazování úřednických míst ve státní správě, úpravu jazykových poměrů v Československu, otázku příčin a následků událostí 4. 3. 1919 v Kadani a ve Šternberku, otázku aktivit německé menšiny proti čs. státu, odmítání Němců plnit občanské povinnosti v čs. státu – základní vojenskou službu v čs. armádě, na německou politickou reprezentaci a první parlamentní volby, na vztah ke státním symbolům čs. státu) a editoři tímto postupem pokryli jedny z nejožehavějších a nejdiskutovanějších problémů dané doby. Základním východiskem se pak zcela logicky stal výzkum fondů státních a správních ústředních, případně zemských institucí – např. fondů Prezidia Ministerské rady, Ministerstva vnitra (prezidium a politická sekce), Kanceláře prezidenta republiky, Zemské správy politické v Praze a v Brně a dalších úřadů, kterými procházela příslušná spisová agenda z německé i české strany. Celkem editoři předkládají 192 dokumentů a v příloze ještě dva obsáhlé dokumenty: Pamětní spis německých poslanců a senátorů Národního shromáždění Republiky československé pro Společnost národů ze srpna 1920, který obviňuje ČSR z útisku a potlačování národních menšin a z porušování závazků,

keré v tomto ohledu na sebe vzal čs. stát, a Koncept odpovědi čs. vlády na tento pamětní spis, připravený pro jednání Ministerské rady 31. 10. 1920. Neodmyslitelnou součástí edice tvoří jednak seznam zařazených dokumentů, jednak jmenný a místní rejstřík, jenž má podobu česko-německou a německo-českou, a oba umožňují snadnou geografickou orientaci v textu jednotlivých dokumentů.

V edici převažují dokumenty, které dosud nebyly v takové šíři publikovány, a které umožňují hlouběji pochopit jak budování státní moci v novém státě, tak vývoj a proměny menšinové německé politiky v něm, stále ovšem ovlivňované novými podněty a událostmi v zahraničí. Postoj editorů není apriorně podjatý, mluví za ně jejich výběr, jsou ve zpracování dokumentů věcní (viz registry), nehodnotí a nekomentují jejich obsah a nechávají na zvážení dalších badatelů, jak je budou interpretovat a využívat. Svá stanoviska a přístup k dané problematice zachytili v předmluvě k edici. Celkový prvoplánový pozitivní dojem z edice ovšem narušuje absence širších edičních poznámek a vědeckokritického a informačního aparátu, jež by měly a mohly zlepšit práci s publikovanými dokumenty.

I přes uvedené výhrady lze ovšem oprávněně předpokládat, že se edice dokumentů setká s ohlasem nejen v odborné veřejnosti, ale také v řadách dalších zájemců a to jak českých, tak zahraničních. Již tento svazek edice ukazuje, že nastoupený směr výzkumu je nanejvýš přínosný pro českou i zahraniční historiografii a bylo by žádoucí, aby nezůstal na dlouhou dobu jediným a naopak otevřel novou řadu edičních projektů.

Jan Gebhart

Jindřich DEJMEK, *Nenaplněné naděje. Politické a diplomatické vztahy Československa a Velké Británie (1918-1938)*. Praha, Nakladatelství Karolinum 2003, 496 s.

Československo-britské vztahy v meziválečném období patří k tématům, jež zůstávala doposud poněkud ve stínu zájmu historiků, snad s výjimkou období konce třicátých let, kde se britská politika aktivně zapojila do „řešení“ středoevropských záležitostí, vyvrcholivších podpisem Mnichovské dohody čtyř velmocí, která se těšila poměrně velké pozornosti historiků.

Přitom poznání vztahu Československa k západním velmocím je nesmírně důležité pro výzkum orientace československé zahraniční politiky. Doposud se věnovala pozornost spíše Francii, s níž Edvard Beneš i další vedoucí osobnosti prvorepublikového Československa navázali úzký spojenecký poměr. Stejně tak však vůdci československé zahraniční politiky doufali v udržení blízkých kontaktů k velmoci britské, která byla v Masarykově zakladatelské koncepci kladena svým významem na druhé místo hned za Francií.

Ne náhodou však nazval Jindřich Dejmek svou monografií, popisující československo-britské vztahy od mírové konference v Paříži prakticky až do konce roku 1938, jako *Nenaplněné naděje*. Titul knihy vyjadřuje zklamání, ke kterému dospělo Československo ve vztahu k Velké Británii. Zejména se to týkalo britského postoje vůči sudetoněmecké otázce, která byla, v rozporu se skutečnou situací, britskou stranou hodnocena až příliš kriticky vůči československým politickým a vládním kruhům, jak to dokládají nejen zprávy z britského vyslanectví v Praze, ale i britské hodnocení návštěv sudetoněmeckých politických kruhů v Londýně, kde až překvapivě snadno podlehla britská zahraniční politika v čele se svým zahraničním ministrem lživým argumentům sudetoněmeckých vůdců Konrada Henleina a Heinze Ruthy. Lze plně souhlasit s autorovým závěrem, že *„demokratický československý stát mohl existovat jedině za předpokladu ne-li převahy, tedy jisté rovnováhy sil demokracií, zvítězivších v první světové válce, k bloku totalitních či autoritativních režimů usilujících o zvrácení jejich výsledků.“* Politika britského appeasementu vůči nárokům zejména německým pak znamenala pokles významu Velké Británie v evropském kontextu.

Práce, která navazuje na předchozí studie a monografie J. Dejmka (zejména obsáhlou monografií o ministru zahraničních věcí Kamilu Kroftovi), si zasluhuje zcela jistě pozornost, neboť je napsána s velkou erudicí a obrovským pramenným záběrem, který v tomto tématu zcela jistě představuje nůvum. Zejména je nutno kvitovat doposud absentující podrobný výzkum fondů britského Public Record Office v Kew Gardens, který – při souběžném detailním výzkumu fondů československého Ministerstva zahraničních věcí, typický pro práce J. Dejmka – umožnil autorovi formulovat závěry s trvalou platností, když se musel vyrovnat s velmi proměnlivým množstvím archivního materiálu, kde od poloviny dvacátých let do první poloviny třicátých let výrazně poklesl objem anglických zpráv o Československu. Není to však jen výzkum archivní, J. Dejmek dokázal zvládnout i bohatou literaturu, týkající se britské zahraniční politiky, samozřejmě vedle literatury české, resp. slovenské.

Závěrem je nutno konstatovat, že Dejmekova práce je zcela jistě nadčasovou, která vysoko nastavuje laťku nejen pro domácí, ale i pro zahraniční badatele. S lítostí je však nutno jen dodat, že knize tohoto formátu by jistě slušelo i podrobnější anglické resumé, tolik potřebné pro zahraniční badatele (zejména z Velké Británie), pro které je čeština nepřístupným jazykem.

Jan Němeček

Eva IRMANOVÁ, *Maďarsko a Versailleský mírový systém*. Ústí nad Labem, Albis International 2002, 410 s.

Po řadě studií o dějinách maďarské politiky a politického myšlení v XIX. století napsala významná česká hungaristka knižní monografií o fenoménu Trianonu od jeho kořenů přes vznik až po jeho dlouhodobé následky. Moderní

česká práce o tomto důležitém tématu, který svými širšími souvislostmi spoluurčoval osudy meziválečného i poválečného Československa, až dosud chyběla, i když čeští historikové mohli studium problému sledovat alespoň částečně jednak díky hojně překládané produkci maďarské, jednak prostřednictvím prací historiků slovenských. Nyní se českému zájemci dostává první velká práce českého původu, která nepochybně vyplňuje jednu z citelných mezer našeho dějepisectví moderní Evropy.

Autorka svůj výklad rozdělila logicky do čtyř základních celků, členěných na řadu jednotlivých a částečně se časově překrývajících kapitol. Zatímco v první části čtenáře seznámila - zjednodušeně řečeno - s hlavními problémy politického života starých Uher, mimo jiné komplikující se národní strukturou Svatoštěpánské koruny, v dalších jsou přehledně naskicovány okamžité i dlouhodobé důsledky, jež do života Maďarů a jejich sousedů v centrální Evropě přinesla Velká válka. Irmanová nejprve popsala revoluční proměny této části kontinentu těsně po skončení konfliktu včetně obou revolucí v samotném Maďarsku, aby pak dosud nejpodrobněji v české historiografii představila mírová jednání v Paříži, vyústivší po mnoha odkladech do podpisu míru v Trianonu. Jak znovu ukázala i anotovaná kniha, měl se na mnoho desetiletí stát pojmem který nutně vyvolával silně zabarvené přívlastky nejen na maďarské straně.

Podstatnou část monografie tvoří kapitoly, nastiňující postupný zrod poválečného maďarského politického systému, jehož fundamenty byly sice položeny již po porážce bolševického režimu, který byl však dotvořen až v letech 1926-27. Současně Irmanová vyložila zahraničně-politické postavení Maďarska, které se - po prvních pokusech o orientaci na západoevropské státy - stále zřetelněji vázalo nejprve s fašistickou Itálií (smlouvou z roku 1927) a později i s hitlerovským Německem. V knize jsou podrobně připomenuty příčiny takové orientace - nesmiřitelnost maďarských politických elit i řadových občanů nutně vedla kormidlo státu v kursu, kde bylo možno očekávat atak na nenáviděný post-trianonský (a vlastně celý post-versailleský) systém. Taková orientace dovedla Budapešť koncem třicátých let zcela na stranu Německa, po jehož boku se podílela na zničení Československa, nejprve tzv. Vídeňskou arbitráží a pak okupací Podkarpatska v březnu 1939. Brzy na to Maďarsko přivedla i k účasti v nové válce v roli spojence Berlína, podílelo se na agresii proti Jugoslávii, SSSR a nakonec se dostalo do válečného stavu i s anglosaskými velmocemi. Důsledky takové politiky se ovšem obrátily krutě proti Maďarům samotným, nejprve v podobě německé okupace země, následných krutých bojů na jeho území a posléze i v osudu poraženého satelitu třetí říše, jenž se dostal do sovětské sféry vlivu se všemi tragickými rezultáty.

Autorčin výklad uzavírají kapitoly o mezinárodním postavení Maďarska po skončení druhé světové války, kdy bylo na mírové konferenci nuceno i mezinárodně-právně rezignovat na všechny územní zisky jež jeho vláda získala po boku Berlína a Říma. Jediným úspěchem Budapešti zůstalo zabránění transferu

maďarských menšin ze sousedních států, který v průběhu roku 1946 západní mocnosti zablokovaly.

Monografie o Trianonu se pro českého čtenáře jistě na dlouhou dobu stane základním zdrojem poučení o tomto tématu. Nemá smyslu zde uvádět některé autorčiny nepřesnosti při výkladu meziválečných diplomatických vztahů či polemizovat s některými jejími tezemi, proti nimž lze postavit názory (česko)slovenské a rumunské. Jestliže je nepopiratelnou předností knihy bohaté využití maďarské literatury (i když v některých případech mohly být připomenuty relevantní překlady knih do západních jazyků), o mnoho méně dala autorka zaznít názorům „druhé strany“ - jugoslávská i rumunská literatura jsou ignorovány prakticky úplně. Ještě více zarážející je ovšem u pražské badatelky nevyužití pramenné báze českých archivů, zvláště sbírek archivu MZV, pro danou tematiku nesmírně bohatých. Řada konkrétních epizod, osvětlovaných těmito dokumenty, totiž poněkud relativizuje teze o nesmiřitelnosti malodohodových sousedů Maďarska zvláště ve dvacátých letech, kdy snad byla šance na položení jiného modu vivendi nežli toho, který vedl nakonec k nové válce.

Jindřich Dejmek

Vlastislav LACINA – Jan HÁJEK, *Kdy nám bylo nejlépe? Od hospodářské dezintegrace k integraci střední Evropy, Praha, Libri 2002, 184 s.*

Odpověď na otázku z názvu posuzované práce napadne okamžitě každého jenom trochu zasvěceného čtenáře a bude vždy stejná – ve dvacátých letech minulého století, v oněch „zlatých letech 1918-1929“, o kterých pojednává Lacinova monografie z roku 2000. Faktografická a koncepční blízkost obou titulů je tak nabíledni. Současně však jsou zde i odlišnosti. Ve Zlatých letech se Vlastislav Lacina soustředil na osudy výhradně československé ekonomiky v nezbytném kontextu vývoje v ostatních státech. Na rozdíl od toho publikace „*Kdy nám bylo nejlépe*“ mapuje nejenom teritorium Československa, ale celý středoevropský region, a nikoli jen ve 20. letech, ale v základních vývojových tendencích v průběhu téměř celé první poloviny 20. století. V centru pozornosti obou autorů je hledání kořenů ekonomické dezintegrace střední Evropy po první světové válce a zhodnocení následného úsilí o její opětovnou integraci – v novém čase a podle nových principů.

Práce vznikla za podpory Grantové agentury České republiky a nutno říci, že autoři získané prostředky svou publikací vysoce zhodnotili. Předložili zájemcům dílo v mnoha ohledech průkopnické. Prokázali, že o problematice rozpadu a nového sjednocování Evropy, několikrát již historiograficky dotčené (D. Jančík, Z. Jindra, A. Suppan, Z. Sládek, A. Teichová aj.), lze stále ještě psát neotřele a v nečekaných souvislostech.

Knížka je rozčleněna do sedmi kapitol. První tři zachycují integrační a dezintegrační tendence v hospodářství českých zemí v rámci habsburské monarchie do první světové války včetně. Nejvíce pozornosti je věnováno vnitřním a vnějším projevům českého a německého ekonomického nacionalismu a dokončování hospodářské emancipace Čechů. V druhé a třetí kapitole se oba badatelé zamýšlejí nad otázkou, zda po rozpadu Rakouska-Uherska muselo dojít k ekonomické atomizaci středoevropského regionu a dospívají k jednoznačnému verdiktu: šlo o přirozený a pozitivní proces, o nutný důsledek předcházejícího evropského vývoje. V páté kapitole, rozsahem největší, v níž je také těžiště práce, analyzují autoři budování samostatných ekonomik v nástupnických státech. Na tomto složitém úsilí předvádějí hloubku dezintegrace starých hospodářských poměrů a struktur, založených na nadvládě jedněch národů nad druhými, a současně tuto etapu vyhodnocují jako podmínku a východisko nové hospodářské spolupráce a perspektivně i středoevropské integrace. Prosazování nových, demokratických, zásad směřujících k politickému usmíření a středoevropskému ekonomickému sblížení v druhé polovině 20. let je obsahem šesté kapitoly. Závěrečná kapitola pojednává o krachu těchto plánů, k němuž došlo v důsledku celosvětové hospodářské krize, selhání evropských demokracií, agresivity nacistického Německa a jím prosazované koncepce velkého hospodářského prostoru („Grossraumwirtschaft“), která měla vést k obnovení velmocenských pozic Německa v Evropě za každou cenu a všemi prostředky. V závěru pak autoři jen tezovitě připomínají období druhé poloviny 20. století, kdy myšlenka středoevropské a celoevropské hospodářské integrace došla naplnění, bohužel však bez Československa a dalších států sovětského mocenského bloku.

Lacinova a Hájkova monografie je výsledkem studia a kritického srovnání nových archivních pramenů, naší a zahraniční statistiky a literatury. Práce zaujme nejen odborníky z oblasti hospodářských dějin – především množstvím dosud nezveřejněných faktů (viz např. Přílohy), metodologickou podnětností, přesvědčivostí závěrečných soudů a v neposlední řadě i jazykovou vytríbeností. Na závěr jednu poznámku: kdy už konečně někteří vydavatelé změní po léta praktikovaný úzus nesmyslného oddělování hlavního textu prací od poznámkového aparátu? Nekonečné listování stránkami sem a tam čtenáře časově zatěžuje a rozptyluje. Tyto praktiky postihly bohužel i posuzovanou práci a nic na tom nezmění ani vědomí, že autoři jsou v tom nevině.

Lubomír Slezák

Jan GEBHART – Ivan ŠEDIVÝ (Edd.), *Česká společnost za velkých válek 20. století*. Praha, Nakladatelství Karolinum 2003, 312 s.

Sborník zahrnuje čtrnáct studií, přednesených na sympoziu v lednu 2001, které na základě aktuálních výsledků bádání a za použití komparativní metody informují o různých aspektech dopadů první a druhé světové války na určité

oblasti života české společnosti. V úvodu knihy najdeme hned tři obecně laděné úvahy nad problematikou války (Miloš HAVELKA hodnotil české myšlení během dvou válek, Bedřich LÖWENSTEIN se věnoval paradigmatu války v moderních dějinách a Michal ČERNOUŠEK sledoval psychoanalytickou interpretaci válečného prožitku a jeho dopadu na lidské chování).

Mečislav BORÁK poté popsal postoje Poláků, žijících v českých zemích během válečných událostí. Zároveň analyzoval i jejich vztahy k českému etniku, které byly výrazně poznamenány územními spory o Těšínsko. Vladimír KAISER zkoumal válečnou každodennost v Ústí nad Labem, přičemž se věnoval zachycení proměn nálad obyvatelstva, formám odporu a perzekuce, ale i postojům ústeckých Němců k válečným zajatcům. Nejobsáhlejší příspěvek (s. 137-241) Zdeňka VALIŠE obsahuje několik desítek stručných biografických portrétů význačných činitelů I. a II. odboje. Personální kontinuitu mezi prvním a druhým odbojem přiblížil ve své studii Josef TOMEŠ. Jako konkrétní příklad mu posloužila postava právního historika Jana Kaprase, který se významně angažoval v protirakouské rezistenci. V době druhé republiky se stal ministrem školství a tuto funkci zastával i po vzniku protektorátu v Eliášově vládě a z této pozice se rovněž podílel na spolupráci s odbojovým hnutím. Nad tématem použití a významu historické terminologie, která je spojena s výkladem dějin světových válek se zamýšlel Josef BARTOŠ. Jan KUKLÍK podal obraz Němců očima Čechů od vzniku Protektorátu do roku 1943 a sledoval jak v přímé úměře s rostoucí nacistickou perzekucí stoupala i radikalita názorů na řešení česko-německého vztahu. Zdůrazňuje, že již během návštěvy prezidenta Beneše v Moskvě v prosinci 1943 se pro transfer Němců vyslovily všechny složky československého odboje, včetně komunistů. Martin SEKERA se zabýval málo známým fenoménem - tématickým rozbořem časopisů československých vojenských jednotek v Anglii. Jan GALANDAUER přiblížil pohled na význam činnosti legií a zejména pozdějších způsobů vzpomínkových oslav (komemorace), souvisejících především s hrobem Neznámého vojína v Praze.

Mezi autory studií nalezneme ve sborníku také tři pracovníky Historického ústavu. Vlastislav LACINA popsal mechanismus fungování a organizace válečného hospodářství za obou světových válek a jeho důsledky pro ekonomiku českých zemí. Martin KUČERA věnoval pozornost problematice interpretací domácího odboje v době první světové války, přičemž se zabýval i analýzou role jednotlivých odbojových složek. Upozorňuje na skutečnost, že z hlediska celkového kontextu průběhu a důsledků války se domácí odboj jeví jako marginální jev, který ovlivnil vznik ČSR pouze dílčím způsobem, ale díky svému dlouhému působení a připraveným koncepcím sehrál významnou roli v době převratu. Jan NĚMEČEK se zabýval východisky a možnostmi druhého odboje. Koncentroval se přitom na osobu Edvarda Beneše, který se stal rozhodující osobou československé zahraniční akce. Připomíná jeho zápas o politické vedení exilu, který vedl zejména s Osuským a Hodžou, i lavírování mezi zájmy jednotlivých velmocí, vedené snahou o „oduznání“ Mnichovské dohody a o poválečnou obnovu Československa.

Sborník ve svém celku přispěl ke zpřesnění našeho obrazu o vlivu válečných událostí na utváření politické kultury, na vztah k demokracii a občanské společnosti, na genezi národnostních vztahů. Obsažené příspěvky jsou také dokladem nových interpretačních pohledů a metodologických možností a přístupů.

Jaroslav Šebek

Jan NĚMEČEK, *Od spojenectví k roztržce. Vztahy československé a polské exilové reprezentace 1939 - 1945. Praha, Academia 2003, 373 s.*

Druhá světová válka znamenala nejen přelom ve světovém a evropském měřítku, ale v jejím průběhu se definovaly, či vytvářely předpoklady pro formování vztahů mezi sousedními státy střední Evropy. V našem případě to platí zvláště o vztazích mezi Československem a Polskem, resp. za války mezi emigračními reprezentacemi obou zemí v Londýně. Jejich zájmy byly v jistých ohledech totožné a sledovaly především zajištění své osvobozené země proti případně hrozbě Německa v budoucnosti. V řadě jiných se ale rozcházely a v některých byly přímo protichůdné.

Jan Němeček uvádí svoji práci krátkým nástinem ve kterém zachytil období od konce roku 1938 do října 1939, tj. do polské porážky. Tehdy se postupně a značně složitě konstituoval čs. zahraniční odboj, jehož vývoj polská strana sledovala. Autor nastínil také polské reakce na obsazení zbytku ČSR či při formování čs. vojenské jednotky v Polsku.

Pro obě strany se začala nová historie odvíjet od října 1939, od okupace Polska, autor však ukazuje, že postavení obou emigračních odbojových hnutí bylo velmi odlišné, i když vstup Francie a Velké Británie do války posílil Benešovy pozice. Němeček na širším podkladě vlastního vývoje obou hnutí a jejich aktivit, včetně např. polské podpory Milana Hodži (s. 45), osvětluje počátky jejich vzájemných vztahů, formování prvotních představ poválečného uspořádání střední Evropy a jejich první jednání v tomto směru. Je však evidentní, že Benešova pozice byla výrazně slabší, neboť západní státy jen velmi postupně a neochotně uznávaly čs. hnutí a vládu. Autor proto věnoval poměrně značnou pozornost této problematice a líčí vývoj pozic emigračních reprezentací, včetně oficiálního uznání čs. reprezentace polskou stranou a britskou vládou.

Pro následující měsíce byly pak leitmotivem vztahů obou emigračních vlád otázky budoucí spolupráce, tak jak vykristalizovaly do podoby čs.- polské konfederace. Nicméně pro další vývoj čs. - polských válečných vztahů mělo však zásadní význam přepadení Sovětského svazu Německem, které velmi výrazně změnilo strategickou situaci. Do vztahů obou emigračních reprezentací pak vneslo nové prvky a množství disharmonických problémů. S autorem je nutné zdůraznit, že situace se změnila nejen ve vztahu Sovětského svazu vůči těmto vládám, ale také v opačném směru. Zvláště polská vláda měla vůči svému novému spojenci řadu výhrad, obav a rekriminací a její vztahy s Moskvou byly chladné. J. Němeček provádí čtenáře složitým a dramatickým předivem čs. -

polských vztahů, tak jak se vyvíjely od června 1941. Soustředil se logicky na tuto sféru, v potřebných momentech je však stále zasazuje do širšího rámce vztahů k velmocím, zvláště pak Sovětskému svazu, jehož role rostla. Plán čs. - polské konfederace byl přijímán Moskvou stále chladněji a její postoj vyústil v létě 1942 v jeho odmítnutí.

V další části práce Jan Němeček mj. analyzoval postoje britské, polské a dalších vlád v problematice poválečných hranic ČSR, a sledoval osudy konfедераčního plánu. Jeho detailní líčení plasticky osvětluje narůstající rozpory obou stran v dvoustranných vztazích, tak vůči Sovětskému svazu a jeho politice. Sovětský faktor se ukázal být rozhodujícím. K výraznému zhoršení čs. - polských vztahů došlo po Benešově návštěvě ve Spojených státech a především po uzavření čs.- sovětské spojenecké smlouvy v prosinci 1943. V téže době však byly vztahy polské emigrační vlády se Sovětským svazem po katyňském incidentu v troskách a Moskva se již orientovala na prosovětské polské síly, které posléze vytvořily v Lublinu Polský výbor národního osvobození. Autor v této souvislosti upozornil na důležitou skutečnost, že se československé londýnské vedení muselo vzhledem k postojům západních spojenců v řadě významných problémů (otázce hranic, osvobození území ČSR aj.), naproti tomu opírat o sovětskou podporu (s. 271).

Vlastní československo - polské vztahy byly koncem války v podstatě určovány širšími faktory. Autor zde stejně kvalitně jako v předchozích kapitolách analyzoval složitý komplex vztahů obou reprezentací a jejich vývoj pod vlivem politiky SSSR a Velké Británie. Tehdy se již jednalo o konkrétní problémy osvobozených území (mj. vztah ke Slovenskému národnímu povstání, problému Zakarpatské Ukrajiny či příslušnosti Těšínska). Ke konečnému zlomu došlo koncem ledna 1945, kdy čs. vláda uznala prosovětskou první polskou prozatímní vládu na území vlastního Polska. Londýnská emigrační vláda pak s československou přerušila diplomatické vztahy.

Ve velmi zajímavém a stejně přínosném závěru se pak autor pokusil odpovědět na některé otázky a reagoval na řadu mýtů a problémů v čs. - polských vztazích. Neméně důležitý je autorův rozbor literatury a především pramenů. Konstatujeme, že J. Němeček využil vskutku obrovského množství archivního materiálu, pamětí a literatury. Zvláště je pak nutné vyzdvihnout, že patrně jako první historik využil archivní materiály, které se nacházejí v Hoover Institution on War k československým, tak zvláště polským válečným dějinám. Otevřel tak nový, bohatý zdroj významných informací.

Němečkova práce je prvním systematickým zpracováním československo - polských vztahů za druhé světové války, které podává jejich obraz na velmi vysoké odborné úrovni. Její význam se neomezuje jen na dané mimořádně důležité období, ale pomáhá osvětlit jak předválečné, tak poválečné vztahy obou zemí a jejich národů.

Bohuslav Litera

Moderní dějiny. Sborník k dějinám 19. a 20. století. Svazek 11. Praha, Historický ústav 2003, 325 s.

Jedenáctý svazek Moderních dějin přináší čtyři studie pohybující se v chronologickém rozmezí let 1904-1948. V první z nich se Jindřich DEJMEK zabývá tématem „Učňovská a vandrovní léta Edvarda Beneše (1904-1913)“ (s. 5-64). Autor nejprve na základě archivních materiálů přiblížil Benešova univerzitní studia, přičemž vyzdvihl jeho cílevědomou snahu získat vzdělání potřebné pro budoucí politickou dráhu. Promyšlenou součástí tohoto úsilí bylo samostudium a pobyt na univerzitách v Paříži a Berlíně. Dejmek nově zdokumentoval Benešovu zpravodajskou činnost pro sociálně demokratické Právo lidu a rozebral na základě otištěných novinových článků Benešovo ideové směřování. Autor zhodnotil úroveň Benešových doktorských i menších prací z let 1909-1913, jejichž častým tématem byla sociální otázka, dějiny socialistického hnutí i problém výstavby politických stran. Dejmek podtrhl, že před první světovou válkou získal Edvard Beneš vynikající přehled o soudobých problémech praktické politiky a byl tak velmi dobře připraven na úkoly, které před něj postavil Masaryk s ideou vytvoření samostatného československého státu.

Nejobsáhlejší studii sborníku tvoří práce Davida BORKA „Židovské strany v politickém systému Československa 1918-1938“ (s. 65-201). Autor podrobně sledoval organizační a ideový vývoj židovských politických stran v českých zemích, na Slovensku a na Podkarpatské Rusi, z nichž největší pozornost věnoval Sdruženým židovským stranám a Židovské straně. Všiml si především toho, jak se tyto strany vyrovnávaly s omezeným počtem židovského etnika v Československu a z toho vyplývajícími ztíženými vyhlídkami v parlamentních, zemských a komunálních volbách. Celým výkladem prolíná otázka, jakým způsobem ovlivňovala sionistická myšlenka utváření židovské politické reprezentace v Československu, které bylo velmi komplikováno ideovými rozdíly mezi jednotlivými skupinami židovské inteligence, jež vyplývaly i z odlišné sociální struktury židovského obyvatelstva v českých zemích a na východě ČSR. Borkova studie je průkopnickou a doposud nejlepší prací věnovanou politice židovské menšiny v meziválečném Československu.

Andrej TÓTH ve studii „Obnovení ústavnosti a prozatímní uspořádání výkonu pravomoci hlavy státu v Maďarsku (1920)“ (s. 203-250) analyzoval způsob, jakým přistupovaly maďarské vlády od srpna 1919 k řešení otázky právního postavení krále Karla IV. Habsburského. Za pomoci archivních materiálů a dobového tisku autor podrobně popsal zrod zákonného článku č. I z února 1920, kterým byly právně uspořádány základní politické poměry budoucího horthyovského Maďarska. Autor vysvětlil, proč nebyla monarchická forma meziválečného Maďarska explicitně vyjádřena zákonem. V závěrečné části studie se Tóth zabýval posilováním postavení regenta Miklóse Horthyho ve dvacátých až čtyřicátých letech 20. století, jež mohlo vyústit ve vytvoření nové maďarské dynastie.

Pavel MAREK se vrátil ke svému bádání o československém živnostenském hnutí. Ve studii s názvem „Zápas o model živnostenské samosprávy v letech 1945-1948“ (s. 251-274) se pokusil na základě archivních pramenů postihnout organizační vývoj československých živnostníků, řemeslníků i ob-

chodníků po druhé světové válce, který byl rázně ukončen po únoru 1948 v důsledku převzetí moci komunistickou stranou.

V oddíle Dokumentů otiskl Jindřich DEJMEK jednu „Z nevydaných filozoficko-historických studií Edvarda Beneše“ (s. 275-296). Dejmek našel v Archivu ministerstva zahraničních věcí rukopis z roku 1932 obsahující dvě kapitoly z plánovaného spisu „Československo a nová Evropa“. Beneš se zde zabýval československou zahraniční akcí v době první světové války a postavením československého státu po roce 1918.

V recenzní rubrice se Josef HARNA zastavil u tří biografí československých politiků (Švehla, Hodža, Kramář) a Petr Prokš zhodnotil obsáhlou publikaci Jana Wannera (Spojené státy a evropská válka 1939-1945, Praha 2001-2002).

Pavel Cibulka

KRONIKA

K osmdesátým narozeninám Pavla Olivy

Třiadvacátého listopadu 2003 oslavil prof. dr. Pavel Oliva, DrSc., osmdesátiny. Dlouhé období byl spjat s životem v Historickém ústavu, ve kterém působil v létech 1952 až 1970, přičemž od roku 1955 zastával funkci zástupce ředitele. Od roku 1962 byl po sedm let předsedou vědeckého kolegia historie ČSAV. Spoluzodpovědnost za zveřejnění tzv. „Černé knihy“, která vznikla v HÚ a byla jím vydána jako dokumentace událostí ze srpna roku 1968, měla za následek, že počátkem normalizace prof. Oliva musel odejít do Kabinetu pro studia řecká, římská a latinská tehdejší Československé akademie věd, kde pracoval jako vědecký pracovník až do odchodu do důchodu. Na přelomu let 1989 a 1990 se zasloužil o transformaci akademických institucí.

Pavel Oliva vždy patřil k nejvýznamnějším badatelům o dějinách starověku. Desítkami knižních publikací, zásadních rozprav, studií i přednášek na zahraničních konferencích si získal renomované postavení v tomto oboru nejen v českém, ale také v celosvětovém prostředí. V době svého externího pedagogického působení na FF UK v Praze byl (1968) jmenován profesorem, a přestože byly jeho učitelská a školitelská činnost po roce 1970 tlumeny, podílel se na dalším vzdělávání studentů a vědecké výchově mladší badatelské generace. Byl významným zástupcem české vědy v zahraničních institucích, jež se věnovaly výzkumu antiky (v Rakouském a Německém archeologickém ústavu, ve Fédération internationale des associations d'études classique, Union académique internationale atd.) a pracoval v redakčních radách uznávaných mezinárodních periodik *Klio* a *Eirene*. Zúčastňoval se mezinárodních sympózií a přednášel na mnoha univerzitách (byl kupříkladu hostujícím profesorem v Oxfordu).

Z Olivovy rozsáhlé bibliografie je možno zmínit jen několik prací, které byly zčásti publikovány v překladech v Anglii, Argentíně, Itálii, Kanadě, Mexiku, Německu nebo ve Španělsku. Jde například o monografii věnovanou Solónovi, dějinám Sparty, historii Pannonie nebo počátkům civilizace starověkého Řecka. V nedávné době vyšla jeho trilogie o řeckých dějinách. Opominout nelze ani autorskou a vydavatelskou účast P. Olivy na kolektivních dílech, např. na *ABC světových dějin*, *Tabula imperii Romani*, na knize *Civilizace starověkého Středomoří* nebo na *Dějínách Řecka*. Jubilant se zasloužil díky svým skvělým jazykovým znalostem o redigování mnoha překladů řeckých a latinských textů, jiné sám přeložil, například *Démostenovy řeči na sněmu*.

Výročí bývají u předních badatelů spojována s publikacemi různého typu. U profesora Olivy zvolil vydavatel práce, jež je oslavenci věnována, formu rozhovoru s ním. Pavel Lisový (editor) klade v knize *„Dialogy s profesorem Pavlem Olivou“* (Praha, nakladatelství Arista 2003, 147 s.) promyšlené otázky, na které jubilant odpovídá a přináší tak svědectví o vlastním životě, jeho zajímavých a nečítka složitých peripetiích od dětství do dneška. K publikaci je

připojen výběr z Olivovy bibliografie a edice dokumentů, které jsou s jeho biografií spojeny. Tato práce byla prezentována v prodejně nakladatelství Academia na Václavském náměstí 22. ledna 2004 v okruhu přátel a kolegů, kteří mu přejí další vědecké úspěchy a dobré zdraví.

Miloslav Polívka

POLEMIKA

V sobotu 11. ledna 2004 otiskly *Lidové noviny* recenzi na monografii J. Dejmka, *Nenaplněné naděje. Politické vztahy Československa a Velké Británie od pařížské mírové konference po konferenci v Mnichově*. Recenze z pera „historika a diplomata“ Jiřího Ellingera – v současné době zaměstnance Ministerstva zahraniční ČR – obsahovala několik tezí, které vyžadovaly autorovu odpověď již proto, že byly – v nejlepším případě – polopravdivé. Protože redakce přílohy *Orientace* (e-mailem P. Zítka z 14. ledna t.r.) odmítla autorovo stanovisko uveřejnit, je in extenso publikováno zde.

Odpověď zklamanému recenzentovi

Se zájmem jsem si přečetl kritickou recenzi své knihy o dějinách československo-britských vztahů mezi světovými válkami z pera „historika a diplomata“ Jiřího Ellingera. Očekával jsem, že autor podrobí věcné kritice závěry mé knihy, především ten, že se demokratické Československo nemohlo v Evropě třicátých let udržet bez aktivního přispění demokratických velmocí včetně Británie. Na místo toho jsem se dočetl, že jsem vlastně sestavil jen sled výpisů z britské a československé diplomatické dokumentace, kterou jsem neměl odvahu interpretovat.

Recenze v novinách by nestála za polemiku, kdyby kritické soudy jejího sebevědomého autora nebyly založeny mimo jiné na polopravdách, na něž přece jen musím reagovat, i ve jménu určité profesionální cti. Už nejzávažnější Ellingerova výhrada vůči mému textu o prý „nenápaditém sledu citací“ z pramenů příliš neobstojí, a to z několika důvodů. Mladšímu kolegovi musím připomenout pro skutečného profesionálního historika samozřejmý fakt, že zpracovával-li poprvé určité téma (a recenzovaná kniha je o tématu monografií první, jak pozapomněl napsat !), měly by v jeho práci primární dokumenty převažovat, nechce-li ovšem být pouhým kompilátorem. Výklady jednotlivých kapitol mé monografie, jejichž součástí jsou i exkursy o vztazích Británie k Francii, Německu a dalším státům, však byly samozřejmě založeny nejen na primárních pramenech, ale také více než 400 titulech literatury sekundární, bez níž by - jak snad i „historik“ Ellinger tuší - podobné exkursy do evropských mezistátních vztahů nebyly pro dobu dvou desetiletí prostě možné. V jeho povrchním textu o tom ovšem není ani slovo.

Recenzent uvádí několik jmen britských autorů, jejichž „nových interpretací“ jsem údajně nevyužil. V případě dvou z nich - D. C. Watta a M. Gilberta - nepíše pravdu. Jejich studie týkající se alespoň částečně československé problematiky jsou v knize opakovaně citovány. Rád ovšem přitakám panu Ellingerovi, že neužívám novátorských přístupů ducha Johna Charmleye. Především proto, že jsem nikdy nebyl přívržencem přílišných revizionistických historických teorií a také proto, že např. Charmleyovy hyperkritické soudy o Wins-

tonu Churchillovi v samotné Británii bere jen málokdo vážně. Kritické posudky jeho (i podobných) knih neušly snad ani recenzentovi. Obávám se však, že právě zde se poodhaluje pravý důvod, proč se J. Ellingerovi moje kniha nemůže zamlouvat.

Výklad o „nenaplněných nadějích“ - totiž nadějích českých a slovenských demokratů ve velké demokracie Západu, že napomohou vytvořit a případně hájit „novou“ Evropu – jistě nepatří mezi revizionistické pohledy na moderní české a evropské dějiny. Je „tradičně“ kritický k appeasementu, k německé nacistické politice a samozřejmě také jejím sudetoněmeckým spojencům v ČSR. Recenzentova rádoby vtipná poznámka o zklamání Británie z československé demokracie je - bez ohledu na svoji neopodstatněnost a v jistém smyslu nejapnost - symptomatická. Nepochybuji, že by někteří redaktoři *Lidových novin* „odvážné“ interpretaci, podle níž si Benešovo „Československo“ mohlo za Mnichov v podstatě samo, rádi zatleskali, v jejich *Orientaci* již ostatně nepřímo zazněla. Zklamanému „historikovi“ Ellingerovi ale pro takový případ nezbyvá nic jiného, nežli aby se jako sebevědomý znalec problematiky pokusil k výkladu mému vytvořit „odvážnou“ revizionistickou paralelu, kterou představí širší veřejnosti. Minorita západních autorů od Angličana J. Charmleye po Němce Jörga Friedricha (toho, který nedávno „odvážně“ nazval W. Churchila válečným zločincem) mu jistě dává dostatek vzorů. Oplatím mu pak velmi rád jeho recenzentskou pozornost - samozřejmě v odborném historickém časopise, který k uvážené diskusi poskytuje více místa.

Jindřich Dejmek

KONFERENCE

Mnichovská dohoda – cesta k destrukci demokracie v Evropě

U příležitosti 65. výročí přijetí mnichovské dohody uspořádal Historický ústav AV ČR ve dnech 24. - 25. října 2003 ve spolupráci s Ústavem pro soudobé dějiny AV ČR, Filozofickou fakultou UK, Fakultou sociálních věd UK a Právnickou fakultou UK mezinárodní vědeckou konferenci v sídle Ministerstva zahraničí ČR v Černínském paláci v Praze.

Konferenci zahájilo vystoupení náměstka ministra zahraničí Rudolfa Jindráka. Úvodní referát pronesl Jaroslav Pánek (přinášíme ho v plném znění). Poté přednesl Jindřich Dejmek (HÚ AV ČR) obsáhlé zamyšlení nad rolí prezidenta Edvarda Beneše v době vrcholícího ohrožení republiky ze strany nacistického Německa. Zdůraznil, že již po nástupu do prezidentské funkce v prosinci 1935 prosazoval Beneš aktivní přípravu na obranu republiky. Charakterizoval dále stav připravenosti naší armády a mezinárodní situaci a postoje velmocí k československé otázce v osudovém roce 1938, který byl ve znamení úsilí západních velmocí o zabezpečení evropského míru za každou cenu. Připomněl, že na chování Francie měla vliv traumatizující zkušenost Velké války, v politice britské diplomacie se zase projevovala snaha o racionální dohodu s diktátory. V dalším příspěvku se Stanislav Kokoška (ÚSD AV ČR) věnoval vývoji české společnosti po přijetí mnichovského diktátu. Zmínil zde pomnichovskou atmosféru, která vedla k posilování národní jednoty. Důsledkem byl růst nacionálních nálad, které se po vzniku Protektorátu projevovaly vyhrocováním vztahu k sudetským Němcům. Po přepadení SSSR v roce 1941 současně rostly v české společnosti prosovětské sympatie, které přehlížely nebezpečí bolševismu. Německý historik Hans Lemberg (Marburg) se posléze zaměřil na vývoj národnostních minorit v Evropě v meziválečném období. Poukázal přitom na snahy představitelů menšinových skupin, podporovanou často i politickou reprezentací jejich mateřských států, přenést tuto problematiku na mezinárodní fórum. Ve 30. letech se v rámci menšin dostávají ke slovu silná nacionalistická hnutí, která podporují autoritativní a totalitní hnutí a přispívají tak k destrukci politických poměrů v zemích, na jejichž území žili. Důsledkem je poválečné úsilí o národní homogenizaci střední Evropy a s ním spojené velké transfery civilního obyvatelstva.

Na úvodní referáty navázalo jednání sekce o zahraničně-politických problémech spjatých s prehistorií Mnichova, v níž zazněly - většinou z úst renomovaných historiků - příspěvky o postojích jednotlivých velmocí a Polska v roce 1938. Frank MacDonough z university v Liverpoolu se jednak zamyslel nad vývojem britské historiografie o fenoménu appeasementu, jednak přiblížil postoj britského ministerského předsedy Neville Chamberlaina k československé krizi. Jeho referát, vycházející z jeho monografie, přitom podrobil věcné kritice nejen britskou politiku roku 1938, ale také anglickou revizionistickou školu. Postojem Francie, francouzské politické elity a také veřejnosti k Česko-

slovensku koncem třicátých let se zabýval referát prof. Antoina Marése z Paříže. Upozornil mj. na velkou diferencovanost názorů mezi Francouzi, které poznamenávala nejen odlišná východiska politická, ale také obecné obavy z nové války.

Důležitým příspěvkem byl referát Olega Kena ze St. Pěterburgu, informující především o problémech vojenské spolupráce mezi SSSR a Československem ve druhé polovině třicátých let. Referent mj. upozornil na trvalou nedůvěru sovětských vojenských kruhů k ČSR, která se samozřejmě ještě vystupňovala po zahájení represí proti generalitě, k nimž dala – podle referenta – podnět i informace E. Beneše. Za doplněk tohoto referátu bylo možno považovat vystoupení Lubice Harbulové z Prešovské univerzity, která se vůbec poprvé pokusila o zmapování postojů „druhého“ Ruska, tedy emigrace k československé krizi. Upozornila, že zatímco liberální a socialistické kruhy ruského exilu ve svých komentářích v zásadě podporovaly Československo a kritizovaly politiku Západu, kruhy konzervativně nacionalistické naopak stály na straně Německa. Politiku Polska v rovině diplomatické a především vojenské pak představil referát mladých polských historiků Piotra M. Majewského a M. P. Deszczyńskiego, přečtený prvním z autorů. Jako poslední zásadní příspěvek zazněl společný text Jana Němečka z HÚ AV ČR a Jana Kuklíka z PF UK, podrobně líčící zápas československé exilové diplomacie za „oduznání“ mnichovské dohody ve vztahu k Británii, Francii a pak i post-fašistické Itálii v letech druhé světové války. Jakýmsi koreferátem bylo vůči Benešovi a jeho diplomatům kritičtější vystoupení Víta Smetany z ÚSD AV ČR v Praze, jež se ale setkalo s kritickými glosami.

Souběžně s jednáním zahraničněpolitické sekce proběhlo jednání k vnitropolitickým souvislostem roku 1938. Nejprve zde vystoupil Valerián Bystrický, ředitel Historického ústavu SAV v Bratislavě, který se zabýval postoji slovenské politické scény v době zářijové krize a pomnichovskému vývoji. Josef Harna (HÚ AV ČR) se věnoval vývoji antidemokratických tendencí v české politice v meziválečném období. Živnou půdou pro ně představovalo zejména sociální napětí, související s ekonomickými problémy v období hospodářské krize první poloviny 30. let. Diskuse k otázce demokracie v Československu vrcholily zejména v letech 1933-35. Po parlamentních volbách v roce 1935 však došlo k uklidnění polemik, k němuž přispěl i narůstající pocit ohrožení, který v české společnosti zavládl z důvodu rostoucího vlivu Henleinovy SdP i zvyšující se agresivity ze strany nacistického Německa. Teprve mnichovská dohoda a rozpad prvorepublikové státnosti otevřely prostor k prosazení antidemokratických sil do politického života. Německý historik Detlef Brandes z Düsseldorfu se věnoval vývoji uvnitř sudetoněmeckého prostředí po anšlusu Rakouska v březnu 1938. Popsal přitom zejména vývoj v Sudetoněmecké straně a německé sociální demokracii, která zůstala po anšlusových událostech jedinou aktivistickou stranou. Jan Kuklík st. (FF UK) poté charakterizoval ideové proudy v české kultuře na sklonku 30. let. Velký vliv po mnichovské dohodě získaly v kulturní sféře konzervativní

katolické a národní kruhy, které se vědomě distancovaly od prvorepublikových tradic. Nosnou ideou české státnosti se měla podle jejich představ stát svatováclavská úcta. Milan Hauner se zabýval epizodou v působení Edvarda Beneše v londýnském exilu z roku 1941, související s přehledem činnosti exilové vlády a odbojových aktivit v protektorátu, který Beneš vypracoval pro potřeby britského ministerstva zahraničí. Referát Pavla Zemana poté hodnotil metody německé propagandy ve druhé polovině 30. let, jejichž agresivita narostla zejména po sjezdu NSDAP v Norimberku v roce 1935.

Zajímavé přehledy přinesly referáty sekce o „druhém“ životě problémů spjatých s Mnichovem a jeho následky. Profesor R. Kvaček nejprve nastínil vývoj historiografického poznávání problematiky u nás, ale také jinde v Evropě s tím, že první větší práce vyšly vlastně těsně po samotných událostech. Užitečné bylo jeho připomenutí, jak někdejší komunistický režim limitoval výzkum moderních dějin, což se samozřejmě promítlo negativně do stavu poznání některých komponent diskutované problematiky. Reflexi „Mnichova“ v učebnicích pak přehlédl prof. Zdeněk Beneš (FF UK), zatímco J. Lachman z Filmového ústavu analyzoval na příkladu filmů *Neporažená armáda* (1938), *Uloupená hranice* (1946) a *Dny zrady* (1968) posuny v interpretacích československé krize v oblasti filmu. Z důvodů nemoci referenta sice z jednání sekce „vypadl“ referát vnímání událostí roku 1938 českou literaturou, příspěvek by měl ale být otištěn ve sborníku z konference. Tématicky objevným byl pak poslední referát Zlatuše Kukánové z MZV, zabývající se – u nás značně průkopnický – tématem rozhlasové propagandy ve sledovaném období. Paralelně probíhala sekce, věnovaná právním souvislostem Mnichovské dohody, v níž zazněly mimo jiné referáty Jana Kuklíka ml. (PF UK) „Právní aspekty Mnichovské dohody“, Josefa Mrázka (Ústav státu a práva) „Mnichov a jeho důsledky z pohledu mezinárodního práva“, René Petráše (PF UK) „Mezinárodněprávní ochrana menšin“ a Pavla Maršálka (PF UK) „Mnichov a problémy kontinuity československého státu“.

Jindřich Dejmek - Jaroslav Šebek

Úvodem k mezinárodní vědecké konferenci o Mnichovské dohodě

Téma Mnichovské dohody a destrukce demokracie v Evropě, které ovládne Černínský palác na sklonku října 2003, je téma svou povahou nesmírně dramatické a dnes i mediálně přitažlivé. Nejen proto, že se otázka války a míru i problém nesamozřejmosti demokracie po krátkodobém oslnění „koncem dějin“ z přelomu osmdesátých a devadesátých let 20. věku neúprosně vrátily do naší každodennosti. Také z toho důvodu, že se medializovaná doba, zvaná postmoderní, vyznačuje nestálostí a úpornou potřebou přicházet se stále novými, často však jen zdánlivě novými pohledy na minulost. Oproti pozvolnému procesu

vědeckého poznávání se při tom sdělovací prostředky, jakkoli je jejich působení krátkodeché, prosazují s nevšední rychlostí a s drtivou silou.

Takto byla v souvislosti s nedávno uplynulým 65. výročím přetřásána Mnichovská dohoda z různých stran. Sedmá velmoc si sugestivně kladla otázky, zda šlo tehdy o „zradu“, a pokud ano, tedy čí zrada to byla a na kom vlastně byla spáchána; zda Československo jako objekt mnichovského jednání bylo demokratickým státem uprostřed Evropy, nebo zda bylo zemí rozloženou vnitřními rozpory a ve své podstatě jen nedemokratickým nástrojem skupinových zájmů; zda dosahovalo slušného standardu menšinové politiky, nebo zda se po roce 1918 stalo novým „žalářem národů“ a nezasloužilo si nic jiného než destrukci, kterou jen shodou nepříznivých okolností neprovedl nikdo jiný než hitlerovský nacismus; zda bylo společenstvím lidí odhodlaných k boji za svobodu a samostatnost, či spíše režimem nedostatečně pečujícím o vlastní obranu, pojímajícím i výstavbu pohraničního opevnění hlavně jako nástroj korupčního přerozdělování státních peněz prostřednictvím stranických sekretariátů.

Pro současnou mediální scénu a pro její snahu o rychlé odstranění skutečných i domnělých mýtů je příznačné, že mezi nejhlasitější projevy „nové“ interpretace Mnichovské dohody patří tvrzení o „totální vojenské nepřipravenosti“ Československa a o „totálním selhání československé státnosti“.⁰ Tvrzení jednoho z českých novinářů, trvale žijících v Německu, a tedy člověka bez pochyby zainteresovaného na česko-německých vztazích, že „mnichovskými událostmi jsme [my Češi] mnoho získali“, zejména ovšem alibi a nezasloužené vylepšení vlastního obrazu do budoucnosti, je zajisté pozoruhodným příspěvkem české žurnalistiky do diskuse o mnichovské problematice. Historiografie – a to jak česká, tak tím spíše zahraniční – se však s tímto interpretačním obratem sotva ztotožní beze zbytku, a spíše bude v ústraní od mediální scény pokračovat v kritickém bádání o reálně uchopitelných příčinách a o diplomaticko-vojenské předehře druhé světové války.

Výrazem kritického vztahu vědců k takové dějinné události, jakou se stala osudná dohoda z konce září 1938, a k jejím pozdějším interpretacím se nepochybně stane právě zahajovaná konference. Ačkoli nevyčerpá všechny závažné tematické okruhy (zvláště bude chybět podrobnější rozbor hospodářské tematiky), přece jen poskytne příležitost k tomu, aby se ústřední problém dostal do širší srovnávací perspektivy mezinárodní i vnitropolitické, společenské, právní, kulturní a historiografické. Úsilím dvou ústavů Akademie věd České republiky (Historického ústavu a Ústavu pro soudobé dějiny) a tří fakult Univerzity Karlovy (Filozofické fakulty, Fakulty sociálních věd a Právnické fakulty) a zásluhou porozumění Ministerstva zahraničních věcí České republiky se mohou dnes k vědecké rozpravě s českými kolegy sejít odborníci z Velké Británie, Francie, Německa, Polska, Ruska, Slovenska a Spojených států amerických, aby ve čtyřech sekcích představili výsledky nových výzkumů.

⁰ Tomáš KRYSTLÍK, *Mýtus zvaný mnichovská zrada*, Respekt, č. 40 z 29. 9. 2003, s. 13-15.

Nejen proto, aby obohatili akademické bádání, ale také aby poskytli věcnou a v mezinárodním srovnání promyšlenou oporu pro vyváženější výklad této bolavé kapitoly českých a evropských dějin, ať již se to stane neprodleně ve sdělovacích prostředcích či o něco později ve školních učebnicích.

Za tohoto stavu věcí může překvapit, jak malý zájem se projevil o podporu mezinárodní vědecké diskuse o tomto žhavém problému. Zatímco kapitálově dobře vybavení sponzoři jsou občas ochotni přispět na uspořádání konferencí o odlehlejších a politicky benigních tématech, mezinárodní vědecké rozpravě o Mnichovské dohodě se důsledně vyhýbali. Jako by nešlo o vědecké zasedání, na němž zpravidla dochází k nutné korektuře jednostranných pohledů a stanovisek (pokud by se snad taková jednostrannost projevila), jako by nešlo o mezinárodní oponenturu ve vztahu k vážným problémům současnosti, oponenturu, kterou současná Evropa tolik potřebuje. A naopak, jako by bylo žádoucí toto pole beze zbytku vyhradit volným kombinacím publicistů a žurnalistů...

Za nesnadných okolností, které si vynutily určitou redukci rozsahu konference a počtu jejích účastníků, bylo důležité, že finanční podporu poskytlo několik pro věc zaujatých institucí a jejich představitelů. Poděkování patří Akademii věd ČR, Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a jejímu Ústavu českých dějin, Česko-německému fondu budoucnosti a za symbolický příspěvek rovněž Senátu Parlamentu ČR a jeho předsedovi JUDr. Petru Pithartovi, stejně jako hostiteli této konference – Ministerstvu zahraničních věcí ČR a jmenovitě náměstkovi ministra zahraničí JUDr. Rudolfu Jindrákovi. Bez osobního úsilí zástupců všech spouorganizujících institucí a v závěrečné fázi zejména bez obětavého osobního nasazení PhDr. Jana Němečka, DrSc., by se tato konference nemohla uskutečnit. Jim i všem zahraničním a domácím referentům vyjadřuji upřímnou vděčnost a přání, aby tato konference prospěla vědeckému poznání i lidskému porozumění.

Jaroslav Pánek

(Úvodní projev na konferenci *Mnichovská dohoda – cesta k destrukci demokracie v Evropě* v Černínském paláci v Praze dne 24. října 2003.)

ZAHRANIČNÍ CESTY

FRANCIE – Pavla Vošahlíková

Paříž 3. – 10. 9. 2003

Cílem služební cesty bylo seznámení s metodologickými postupy, využívanými francouzskou lexikografií a konzultace k otázkám využití a zpracování biografických poznatků v rámci sociálních dějin. V Bibiotheque nationale de France a Centre de recherches d'histoire des mouvements sociaux et du syndicalisme prováděla také bibliografické rešerše k problematice bibliografického výzkumu a studovala novinky biografické literatury, zejména z oblasti sociální biografie.

CHORVATSKO – Ladislav Hladký

Záhřeb 16. – 22. 11. 2003

V rámci pobytu se věnoval studiu novějších ročníků historiografických a slavistických časopisů, vycházejících v Chorvatsku a rovněž prováděl rešerše z novějších syntéz o jihovýchodní Evropě z prostoru bývalé Jugoslávie. Pro studium byly využity fondy Národní a univerzitní knihovny v Záhřebu.

ITÁLIE, Vatikán – Miloslav Polívka

Řím, Město Vatikán 13. – 24. 9. 2003

Původně plánovaný měsíční studijní pobyt v Českém historickém ústavu v Římě (ČHÚ v Římě), jenž mu byl přidělen Komisí ČHÚ v Římě, musel vzhledem k pracovním povinnostem zkrátit na 12 dnů. Navázal na předchozí bádání v *Bibliotheca Apostolica Vaticana*, aby pokračoval ve výzkumu započatém již v roce 2000. Jeho předmětem bylo jednak další studium husitik, zejména v rukopisech souboru Palatina Latina, které se týkají této doby, jednak zkoumání jazykově kulturních, politických a hospodářských vztahů středoevropského prostředí (českého a německého) s římskou kurií i Itálií v pozdním středověku vůbec. Kromě toho studoval italskou a jinou cizí literaturou k této tematice. Zevrubnou zprávu o výzkumu dílčích pramenů předal Komisi ČHÚ v Římě. V rámci této cesty se podílel na zakoupení publikací italské provenience pro potřeby knihovny Historického ústavu AV ČR.

ITÁLIE, VATIKÁN – Jaroslav Pánek

Řím, Město Vatikán 13. – 24. 9. 2003

Během pobytu v Českém historickém ústavu v Římě bádá ve Vatikánské apoštolské knihovně a soustředil se na vybrané rukopisy a staré tisky v mimořádně bohatém souboru *Bibliotheca Palatina*. Cílem výzkumu byl dílčí rozbor tohoto fondu z hlediska jeho významu pro české dějiny 16.-17. století a pro výklad kulturního ovzduší heidelberského dvora falckých kurfiřtů jakožto prostředí, v němž se utvářela intelektuální východiska pozdějšího českého krále Fridricha Falckého. Ve fondu zaznamenal řadu dosud nedotčených bohemikálních dokladů, mj. o Husových spisech uchovávaných v Palatině, o tamní znalosti českých zemí na základě publikací, jež vycházely s podporou falckých kurfiřtů nebo byly uloženy ve falcké dvorské knihovně, o vlivu tisků Jednoty bratrské ve falckém kalvinistickém prostředí, o informovanosti Fridricha Falckého o českém stavovském povstání na základě německého vydání druhé Apologie a o dalších neznámých skutečnostech, nezbytných pro komplexní výklad neúspěšného pokusu o česko-falckou personální unii v kritických letech 1619-1620.

ITÁLIE – Jana Zachová

Řím 10. – 25. 10. 2003

Během studijního pobytu navštívila Istituto Storico Italiano per il Medio Evo a účastnila se jednání o postupu redakčních prací a stavu přípravy dalších svazků *„Repertoria fontium historiae medii aevi“*. S výkonným redaktorem dr. Carlem di Cave pak projednala konkrétní a aktuální problémy českých hesel. Dále navštívila Archivio segreto stato a Bibliotheca apostolica Vaticana.

ITÁLIE – Jana Brabencová, Marie Makariusová

Řím 3. – 11. 12. 2003

Studijní pobyt byl věnován základní orientaci v rozsáhlé moderní italské biografice – lexikografické produkci. Zaměřili se nejdříve a především na nejrozsáhlejší italský univerzální biografický slovník, jehož ediční principy jsou podobně koncipovány jako BSČZ. Kromě toho se v knihovně koleje pro české studenty teologie Nepomucenum seznámili s charakterem měsíčníku *„Nový život“*, který vydávala od 50. let minulého století Křesťanská akademie v Římě a jenž mj. obsahuje řadu biografí osob působících v uplynulém období v zahraničí. Navštívili také český poutní dům Velehrad, kde získali kontakty k eventuální autor-ské spolupráci a pomoci při bohemikálních výzkumech v Itálii.

MAĎARSKO – Eva Irmanová

Budapešť 5. – 8. 5. 2003

Zúčastnila se mezinárodní vědecké konference, kterou ve dnech 6. – 7. 5. 2003 uspořádala Filozofická fakulta evangelické univerzity Róberta Karoliho v Budapešti na téma 85. výročí válečného zhroucení monarchie a 83. výročí trianonské mírové smlouvy. Přednesla referát na téma „*Maďarsko v rámcich versailleského systému*“.

MAĎARSKO – Eva Irmanová

Budapešť 15. 5. – 14. 6. 2003

Cílem cesty bylo studium odborné literatury v rámci grantového projektu GA ČR *Maďarsko v éře sovětizace*. Pozornost byla věnována mezinárodně politickým souvislostem, reflektujícím roli velmocí ve vytváření nového geopolitického uspořádání Evropy a především objasnění místa Maďarska v politických plánech velmocí na poválečné uspořádání střední a jihovýchodní Evropy. Pro studium byly využity fondy státní knihovny Országos Széchényi Könyvtár a ústavu mezinárodních vztahů Teleki László Alapítvány.

MAĎARSKO – Eva Irmanová

Budapešť 21. 5. 2003

Ve středu 21. 5. 2003 uspořádalo České centrum Velvyslanectví České republiky v Budapešti uspořádalo prezentaci publikace Evy Irmanové *Maďarsko a versailleský mírový systém*. Úvodní referát přednesl ředitel Ústavu pro výzkum menšin Maďarské akademie věd László Szarka, s diskusními příspěvky vystoupili maďarští odborníci zabývající se problematikou meziválečného Maďarska a menšin Magda Ádám, Judit Hamberger a Tibor Hajdu.

MAĎARSKO – Jaroslav Pánek

Budapešť 16. – 19. 10. 2003

Cílem cesty byla účast na mezinárodním vědeckém zasedání *Konferenz aus Anlass des 500. Geburtstages Ferdinand I.* – hlavní jubilejní akci, oficiálně podporované maďarskou vládou (oproti počtem hojně zastoupeným historikům maďarským a rakouským byli pozváni pouze dva historici čeští /V. Bůžek a J. Pánek/, zatímco z dalších tematicky primárně zainteresovaných zemí /Slovenska, Rumunska a Chorvatska/ se nezúčastnil vůbec nikdo). Na konferenci, kterou uspořádal Balassi Bálint Institute for Hungarian Studies, J. Pánek před-

nesl referát *Die Regierungsformen Ferdinands I. in den böhmischen Ländern*, jehož cílem bylo vnést do poněkud jednostranně oslavné atmosféry také kritický zřetel k vládě prvního Habsburka v česko-rakousko-uherském soustátí. Přestože pořadatelé zmenšili prostor pro diskusi k předneseným referátům natolik, že se fakticky nekonala, poskytli účastníkům dobrou příležitost pro poznání názorů současné maďarské historiografie na problematiku počátků habsburské monarchie. – Setkání s maďarskými historiky využil J. Pánek rovněž k tomu, aby zejména představitele Historického ústavu Maďarské akademie věd prof. Istvána Györgye Tótha povzbudil k intenzivnější spolupráci v rámci středoevropské sítě akademických historických ústavů *Historia Europae Centralis*.

MAĎARSKO – Eva Irmanová

Budapešť 20.10. – 12. 11. 2003

Studijní cesta do Budapešti byla financována z grantu GA AV ČR. Pobyt byl využit ke studiu dokumentů, týkajících se vztahů politických organizací maďarské menšiny na Slovensku s představiteli politické elity Maďarska. Studovány fondy Országos Széchényi Könyvtár, Teleki László Alapítvány, Ústav pro výzkum menšin MAV.

NĚMECKO – Václava Horčáková, Kristina Rexová

Marburg 10. 3. – 16. 3. 2003

Cílem cesty byla účast na konferenci *Erfahrungen und Perspektiven der bibliographischen Arbeit für Ostmitteleuropa*. První dva dny byly vyhrazeny pro interní pracovní jednání pracovníků Herder-Institutu se spolupracovníky z bibliografických pracovišť Polska, Česka a Slovenska. Řešily se zde metodologické problémy práce na společné bibliografické databázi pro dějiny střední a východní Evropy (*Literaturdatenbank Geschichte Ostmitteleuropas*) a při tvorbě historických bibliografických ročenek pro jednotlivé země (*Bibliographie zur Geschichte der Böhmischen Länder und der Slowakei*), byly domluveny konkrétní termíny další spolupráce (předávání dat, korektury). Zbylé dva dny pak účastníci vyslechli řadu přednášek o jednotlivých zemských historických bibliografiích, specializovaných bibliografiích na internetu (středověk, raný novověk, slovanská a východoevropská studia) a o vytváření mezinárodních oborových portálů pro historickou vědu.

NĚMECKO – Jaroslav Šebek

Wiesbaden/Naurod 28. – 31. 7. 2003

Zúčastnil se konference „Aufbrüche und Umbrüche in Kirche und Gesellschaft Ostmittel- und Südosteuropas 1918-1939“, kterou uspořádal Institut für ostdeutsche Kirchen- und Kulturgeschichte. Přednesl zde referát *Aufbruchsbewegungen unter den tschechischen und deutschen Katholiken in der Tschechoslowakei in der Zwischenkriegszeit 1918-1938*. Věnoval se v něm spirituální a politické dimenzi obrodných církevních proudů a hnutí, které se utvářely v českém a německém katolicismu po první světové válce. Cesta se uskutečnila v rámci plnění grantového úkolu GA AV ČR „*Politické prostředí sudetoněmeckého katolicismu v meziválečném Československu*“.

NĚMECKO – Jan Novotný

Mnichov 4. – 14. 8. 2003

Náplní studijního pobytu byla heuristika pro zpracování biogramů konkrétních osobností převážně z německého prostředí v českých zemích pro BSČZ. Jde o osobnosti určené pro druhý a zčásti i třetí sešit slovníku, pro které není v našich zdrojích dostatek údajů. Při výzkumu byla pozornost věnována zvláště tzv. krajské publicistice vydávané v Německu různými organizacemi přesídlenců od poválečného období po současnost množstvím biografických materiálů. Pobyt byl současně využit k seznámení s novou biografickou produkcí k českým zemím, u nás zatím nedostupnou.

NĚMECKO – Jaroslav Šebek

Rohr 15. – 17. 9. 2003

Zúčastnil se tzv. „Herbstakademie“, pořádané Ackermann-Gemeinde pro české a německé studenty. V jejím rámci pronesl přednášku „*Kirche im Bannstrahl des Nationalismus in der Zeit der Ersten Tschechoslowakischen Republik*“, v níž se zabýval projevy nacionalismu v církevním prostředí meziválečného Československa. Soustředil se přitom zejména na zachycení vývoje v rámci politického katolicismu a na zmapování situace na teologických fakultách a v seminářích a v řeholních společenstvích. Cesta se uskutečnila v rámci plnění grantového úkolu GA AV ČR „*Politické prostředí sudetoněmeckého katolicismu v meziválečném Československu*“.

NĚMECKO – Jaroslav Pánek

Tubinky (Tübingen) 9. – 12. 11. 2003

Jako host Eberhard-Karls-Universität (Historisches Seminar; Graduiertenkolleg) pronesl dvě vyžádané přednášky, jednak „*Ferdinand I. in den böhmischen Ländern – Regierungsstrategien und Regierungsformen*“ v cyklu „Europa im konfessionellen Zeitalter (ca. 1550-1600)“ pro široké publikum univerzitních učitelů a studentů (Filozoficko-historická fakulta, 10. 11.), jednak „*Zum historischen Rahmen der kontroverstheologischen Literatur in den böhmischen Ländern an der Wende des 16. und 17. Jahrhunderts*“ pro kolegium doktorandů v oborech historie, literární vědy a teologie (Teologická fakulta, 11. 11.). Obě přednášky umožnily v diskusi zodpovědět řadu otázek, týkajících se českých dějin 16. a 17. století. Druhá z přednášek byla zároveň komentářem k připravované disertaci Mgr. Alberta Kubišty, absolventa studia historie (se zaměřením na raně novověké dějiny) na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, který je nyní doktorandem na tubinské univerzitě. Ve zbývajícím čase J. Pánek shromažďoval a studoval německou literaturu k dějinám česko-falcké personální unie v letech 1619-1620.

NĚMECKO – Jaroslav Pánek, Miloslav Polívka

Mnichov 20. 11. 2003

Účast na mimořádném zasedání Collegia Carolina, jehož hlavním úkolem byla volba nástupce zemřelého prof. Ferdinanda Seibta (novým předsedou Collegia Carolina byl zvolen Martin Schulze Wessel, profesor východoevropské historie na mnichovské Ludwig-Maximilians-Universität). Setkání s německými a rakouskými historiky J. Pánek a M. Polívka využili k projednání stávající spolupráce (mj. bylo dosaženo dohody s prof. Thomasem Winkelbauerem, že na konferenci o dějinách politické kultury, která se bude konat v červnu 2004, převezme referát *Politische Kultur in den altösterreichischen Ländern in der frühen Neuzeit*). Současně v mnichovském univerzitním knihkupectví vybrali a zakoupili pro knihovnu Historického ústavu AV ČR novou literaturu k dějinám historiografie a teorie dějin i ke středověkým a novověkým dějinám Evropy.

NĚMECKO – Josef Harna

Bad Wiessee 23. – 26. 11. 2003

Zúčastnil se konference, pořádané Collegiem Carolinem pod názvem „Česká historiografie ve 20. století. Přednesl zde referát „*Koncepce jednotného česko-slovenského národa v české historiografii v letech první republiky*“.

NĚMECKO – Milan Řepa

Lipsko 28. – 30. 11. 2003

Zúčastnil se pracovního setkání v rámci mezinárodního projektu „Representations of the Past: National Histories in Europe“. Jeho cílem je zmapovat vývoj národních historiografií a především je navzájem konfrontovat. V Lipsku se koncem listopadu poprvé sešel IV. pracovní tým, zabývající se překrýváním jednotlivých národních historií. Členové čtvrtého pracovního týmu si pod vedením Franka Hadlera a Tibora Franka nejprve definovali možné obsahy zvoleného tématu a seznámili se harmonogramem prací. Diskutovali o tématech svých příspěvků, jejichž první verze přednesou na příštím setkání, které se uskuteční za rok v Budapešti. Výstupem pětiletého projektu bude sborník studií, dále bibliografie předmětu, slovník pojmů a zřejmě i svazek s mapovými přílohami.

NORSKO – Josef Žemlička

Bergen/Voss 4. – 8. 9. 2003

Společně s Petrem Sommerem (Centrum medievistických studií) se účastnil druhé z pracovních porad k projektu *Christianizace střední a severní Evropy* (grant Univerzity Cambridge, Velká Británie). Smyslem tohoto mezinárodně organizovaného záměru je srovnání christianizačního procesu v „neřímské“ části Evropy a vyzdvižení jeho obecných i specifických rysů. V generální diskusi byly řešeny otázky jak technického (pokračování a financování projektu, podíl jednotlivých týmů, publikační výstupy), tak odborného rázu (dosavadní výsledky národních týmů, typy a funkce misí, regionální rozdíly, vztah recepce křesťanství k počátkům státního života aj.). Bylo konstatováno, že z české strany jsou průběžné úkoly plněny (zpracování „dotazníku“). V projektu, v němž jsou zastoupeny Česká republika, Dánsko, Maďarsko, Norsko, Polsko, Švédsko, Velká Británie, se za Historický ústav AV ČR účastní D. Třeštík (vedoucí), E. Doležalová, J. Žemlička. Příští z mezinárodních pracovních setkání se má uskutečnit v květnu nebo červnu 2004 v Cambridge.

POLSKO – Bohuslav Litera

Varšava 8. – 13. 6.; 13. – 17. 10. 2003

Dvě zahraniční cesty využil v první řadě k vyhledání časopisů a literatury v polských knihovnách, které nejsou v ČR k dispozici, a v nichž byly mj. publikovány důležité dokumenty, týkající se problematiky stalinismu, dále ke konzultacím s polskými odborníky (prof. P. Wiczorkiewicz) a v neposlední řadě k nákupu polské a ruské odborné literatury. Za druhého pobytu se zúčastnil diskuse u kulatého stolu na téma „Problém identity národů postsovětského prostoru“ (17.

10.), kterou uspořádal Institut Studiów Politycznych PAN a přednesl diskusní příspěvek „*Proměny ruského pohledu na postsovětský prostor*“.

POLSKO – Roman Baron

Varšava 1. – 21. 7. 2003

Účast na mezinárodní vědecké stáži pro mladé badatele o dějinách střední a východní Evropy (19.–20. století). Východní letní školu (Wschodnia Szkoła Letnia) pořádá již více než deset let Studium Evropy Wschodniej Varšavské univerzity (<http://www.uw.edu.pl>). Cílem je příprava posluchačů na samostatnou vědeckou práci v Polsku, seznamování se současným stavem bádání a navazování mezinárodních kontaktů. Program obsahuje především přednášky, semináře, návštěvy vědeckých institucí a historické exkurze. Letošní Východní letní škola byla věnována národnostní otázce v kontextu přesídlování a migrací. Slavnostní úvodní a závěrečný projev přednesli bývalý prezident Litvy Valdas Adamkus a bývalý předseda běloruského parlamentu Stanislav Šuškevič. Dalšími přednášejícími byli hlavně historikové a politologové z Evropy a USA. Za všechny jmenujme alespoň amerického sovětologa Richarda Pipese. Organizátoři v čele s ředitelem Studia Janem Malickým připravili také pracovní setkání v archivech (Archiwum Akt Nowych, Centralne Archiwum Wojskowe), Ústavu národní paměti (Instytut Pamięci Narodowej), univerzitní knihovně a v parlamentu. XIII. Východní letní školu absolvovalo téměř třicet posluchačů ze zemí střední a východní Evropy, Asie a USA. V příštím roce budou přizváni k účasti na zasedání Special Convention of the Association for the Study of Nationalities (17. - 19. 7. 2004, Varšava). Jsou rovněž oprávněni stát se členy East European Summer School Club (Klub Wschodniej Szkoły Letniej) se sídlem v Brně a zúčastnit se dalších sjezdů absolventů (2004 - Varšava, 2005 - Kaunas).

POLSKO – Pavel Krafl

Krakov, 14. – 23. 10. 2003

Jednalo se o studijní meziakademický pobyt uskutečněný na základě dohody Akademie věd České republiky a Polské akademie věd a umění v Krakově. Prostudoval jsem současnou polskou historickou produkci týkající se dějin středověku a pomocných věd historických. Výsledkem budou recenze a anotace na polskou odbornou literaturu z oblasti dějin středověku, dějin církve a dějin česko-polských vztahů. Pracoval jsem v následujících institucích: Biblioteka Jagiellońska, Biblioteka naukowa PAU i PAN, Biblioteka Czartoryskich, Biblioteka Instytutu Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego. Navštívil dále Towarzystwo miłośników historii i zabytków Krakowa.

POLSKO – Roman Baron

Varšava 8. – 19. 12. 2003

Cesta se uskutečnila v rámci výměny mezi HÚ AV ČR a IH PAN. Účelem studijního pobytu byl výzkum v Archiwum Akt Nowych, Bibliotece Narodowej (sbírka rukopisů) a v knihovnách Varšavské univerzity a IH PAN s cílem doplnění pramenů a nejnovější literatury k monografii připravované do tisku (*Działalność społeczno-wychowawcza i oświatowa Towarzystwa Szkoły Ludowej w Zagłębiu Ostrawsko-Karwińskim w latach 1894-1919*). Na pozvání profesora Jerzyho Borejszy se zúčastnil zasedání Oddělení dějin 2. světové války a totalitních systémů IH PAN, v Muzeu nezávislosti (Muzeum Niepodległości) pak diskusního setkání zasvěceného nové knize profesora Adama Suchoňského (Opolská univerzita) – *Papież Jan Paweł II w polskich i zagranicznych podręcznikach do nauczania historii*. Byl také pozván pracovníky Studium Europy Wschodniej Varšavské univerzity k účasti na zasedání Special Convention of the Association for the Study of Nationalities – *Nationalities and pluralism from old to new worlds* (17. - 19. 7. 2004, Varšava). Využitá byla příležitost nákupu odborné literatury. Od vedení IH PAN obdržel několik ústavních publikací.

RAKOUSKO – Josef Harna

Vídeň 19. 5. – 6. 6. 2003

Studium archivních materiálů v Rakouském státním archivu k problematice narůstání totalitních tendencí v politickém systému první Rakouské republiky ve 20. a 30. letech 20. století a studium nové rakouské a německé literatury k problematice krize evropské demokracie v první polovině 20. století.

RAKOUSKO – Pavla Vošahlíková

Vídeň 9. 6. – 7. 7. 2003

V redakci Rakouského biografického lexikonu, v Rakouské národní knihovně a Rakouském literárním archivu se věnovala studiu materiálu k Biografickému slovníku Českých zemí (BSČZ), přičemž excerpovala drobné dobové tisky a časopisecké články, věnované osobnostem, zařazeným do BSČZ, které kratší nebo delší dobu působily v Rakousku. Pozornost věnovala rovněž studiu novinek biografické literatury, v jehož rámci se zaměřila především na reflexi metodologických otázek.

RAKOUSKO – Jan Novotný

Vídeň 25. 8. – 5. 9. 2003

Studijní pobyt navazoval na předcházející výzkum v Mnichově a také zde byl orientován k osobnostem z německého prostředí v českých zemích, vybraných pro druhý a třetí sešit Biografického slovníku českých zemí. Pozornost byla dále zaměřena na nejnovější zahraniční biografickou produkci, u nás zatím nedostupnou. Zvláštní pozornost si zasluhuje třísvazkový Handbuch österreichischen Autorinnen und Autoren jüdischer Herkunft vom 18. bis 20. Jahrhundert, připravený a koncem minulého roku vydaný rakouskou Národní knihovnou. Neobsahuje jen literáty, ale přední osobnosti všech oborů (11 742 biogramů) a mezi nimi až překvapivě velký počet osobností z českých zemí, a to bez rozdílu národnosti. Pro nejbliže připravované sešity českého lexikonu byla část tohoto Handbuchu excerpována.

RAKOUSKO – Radomír Vlček

Vídeň 3. 9. – 5. 9.; 10. 9. – 15. 9. 2003

Cílem dvou krátkodobých studijních cest bylo studium literatury a pramenů k problematice slovanství národů habsburské monarchie navazující na doposud prostudované archivní a knižní fondy ve vídeňském Haus-, Hof- und Staatsarchivu, Národní knihovně a knihovně Ústavu východních dějin vídeňské univerzity. Zvláštní důraz byl položen na výstup reflexe Francouzské revoluce v českém a ruském prostředí se zřetelem k otázce slovanství, který je připravován pro konferenci Reflexe francouzské revoluce v dějepisectví 19. století pořádanou Historickým ústavem Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně a brněnskou pobočkou Historického ústavu AV ČR. Obě cesty se uskutečnily v rámci plnění grantu GA AV ČR *Slovanství v procesu formování novodobého českého národa. České politické myšlení a praxe.*

RAKOUSKO – Josef Žemlička

Vídeň 1. – 5. 10. 2003

V rámci mezinárodní konference „Bild und Wahrnehmung der Stadt“ se uskutečnilo již další z pravidelných každoročních setkání Commission Internationale pour l'histoire des villes. Pokud jde o vlastní konferenci, zaštitěné hned několika rakouskými pracovišti působícími v oblasti studia měst, byla uvedena referátem Ferdinanda Oppla, ředitele Vídeňského městského a zemského archivu (*Wiener Stadtansichten im späten Mittelalter und in der Neuzeit*). V dalším pokračování odeznělo celkem třináct referátů, z české strany to byl příspěvek Josefa Žemličky *Die böhmisch-mährische Stadt in den Bild- und*

Quellenzeugnissen des Mittelalters und der Frühen Neuzeit. Jednání komise se zaměřilo na aktivity jednotlivých přidružených zemí, na personální otázky (doplňování o nové členy) a na přípravu zasedání v roce 2004. V části věnované prezentacím nových výsledků byli účastníci seznámeni s posledními svazky Historického atlasu měst České republiky, vydávaného od roku 1995 Historickým ústavem AV ČR.

RAKOUSKO – Jaroslav Šebek

Vídeň 6. 10.-10. 10.; 14. 10.-16. 10.; 31. 10.-3. 11.; 5.-6. 11.; 9.-10. 11. 2003

Během několika krátkodobých pobytů, které se uskutečnily v rámci plnění grantového úkolu GA AV ČR „*Politické prostředí sudetoněmeckého katolicismu v meziválečném Československu*“, navštívil Rakouskou národní knihovnu, kde studoval literaturu ke komparaci mezi vývojem českého a rakouského katolicismu v meziválečném období. Současně se zaměřil na výzkum role církevních kruhů při nástupu Dolfusova diktátorského režimu v Rakousku v letech 1933-34, katolické komponenty v antidemokratických hnutích v meziválečné Evropě, například v rámci tzv. konzervativní revoluce, na projevy antisemitismu v církevním prostředí a na vývoj katolického mládežnického hnutí (např. v souvislostech vývoje uvnitř spolků Staffelstein, Quickborn a Bund Neuland), přičemž sledoval zejména projevy autoritativních tendencí v tomto prostředí. Kromě toho analyzoval rovněž dobovou publicistiku (především časopisy *Schönere Zukunft* a *Der christliche Ständestaat*).

RAKOUSKO – Pavel Cibulka

Vídeň 12. – 18. 10.; 2. 11. – 14. 11. 2003

Studijní pobyty se uskutečnily v rámci plnění grantového projektu GA AV ČR „*České národní strany v letech 1891-1918*“. V Rakouské národní knihovně excerpoval programové brožury a jiné tisky k dějinám rakouského parlamentarismu z let 1890-1914, převážně německo-rakouské provenience. Zároveň studoval německou, polskou a ukrajinskou literaturu posledních let k dějinám politických stran ve střední Evropě.

RAKOUSKO – Radomír Vlček

Vídeň, 24. 10. - 3. 11.; 27. 11.- 1. 12. 2003

Následné dva studijní pobyty ve Vídni byly určeny ke studiu literatury a pramenů potřebným ke splnění úkolů grantu GA AV ČR *Slovanství v procesu formování novodobého českého národa. České politické myšlení a praxe*. Jednalo se zejména o doplnění poznatků k tématu Slovanství a národy habsburské monarchie v 19. století, které je připravováno jako závěrečný výstup zmíněného grantu.

RAKOUSKO – Jaroslav Šebek

Vídeň 16. 11. – 23. 11.; 25. – 27. 11. 2003

Během dvou studijních pobytů, uskutečněných v rámci plnění grantu GA AV ČR *Politické prostředí sudetoněmeckého katolicismu v meziválečném Československu* studoval prameny v Rakouském státním archivu zejména zprávy rakouského vyslance v Praze Ferdinanda Marka z 20. let 20. století, které obsahují cenné informace k aktivitám představitelů sudetoněmeckého politického katolicismu a vývoje církevněpolitických poměrů v Československu. Současně se věnoval rešerši materiálů ve vídeňském Diecézním archivu, kde se zaměřil na dokumenty, popisující kontakty mezi rakouskými a sudetoněmeckými katolickými kruhy ve 30. letech 20. století.

RAKOUSKO – Dalibor Janiš

Vídeň 23. – 27. 11. 2003

Cílem studijního pobytu byla excerptce pramenů (rukopisů a starých tisků) a literatury z fondů Rakouské národní knihovny k připravované edici *Moravské zemské zřízení z r. 1545*. Cesta se uskutečnila v rámci plnění grantového projektu GA AV ČR.

RAKOUSKO – Jana Brabencová, Marie Makariusová

Vídeň 25. 11. – 1. 12. 2003

Studijní cesta byla zaměřena především ke vzájemným konzultacím o biografích pro připravované sešity Biografického slovníku českých zemí (písmeno B) a Österreichisches Biographisches Lexikon (písmeno S). S rakouskými kolegy dopracovávaly společná hesla a konzultovaly zadání hesel nových. Ve Wiener Stadt und Landesarchiv ověřovaly nepřesná data úmrtí. V Národní knihovně excerptovaly biografickou literaturu a rakouskou a německou produkci novin.

RAKOUSKO – Josef Harna

Vídeň 25. 11. – 8. 12. 2003

Pokračoval ve studiu německé a rakouské literatury (v Rakouské národní knihovně a v knihovně vídeňské univerzity) k problematice krize demokracie a nástupu autoritativních tendencí v Evropě mezi dvěma světovými válkami. Výzkum je součástí řešení grantového úkolu „*Krise evropské demokracie a Československo 30. let 20. století*“.

RAKOUSKO – Jaroslav Pánek

Vídeň 11. 12. 2003

Účelem krátké služební cesty bylo závěrečné ověření textu připravované edice *Sarmacia* Jana Zajíce z Házmburka podle rukopisu v Österreichische Nationalbibliothek (Handschriftabteilung, Cod. Vind. 8091) a zakoupení nové literatury k rakouským, německým a širším evropským dějinám pro knihovnu Historického ústavu AV ČR.

SLOVENSKO – Josef Harna, Jan Němeček

Bratislava 9. 4. 2003

Dne 9. dubna 2003 se konal v Českém centru Velvyslanectví České republiky v Bratislavě seminář s názvem „Problémy českej historiografie na prelome 20. a 21. storočia“ jako součást 18. zasedání Česko-slovenské komise historiků, jehož cílem nebyla jen sumarizace výsledků českého dějepisectví, ale i diskuse o aktuálních otázkách moderní české a slovenské historiografie. Jan Němeček zde přednesl příspěvek o edici „*Dokumenty československé zahraniční politiky 1918-1945*“, Josef Harna na téma „*Nejnovější syntézy k českým a československým dějinám 19. a 20. století*“.

SLOVENSKO – Eva Irmanová

Bratislava a Šamorín 22. 9. – 4. 10. 2003

Studijní pobyt v Bratislavě na základě konkurzní cesty meziakademické výměny, host Historického ústavu SAV. Pobyt byl využit ke studiu dokumentů týkajících se politické činnosti maďarské menšiny na Slovensku, které jsou shromážděny v nadační instituci Forum Intézet při Ústavu pro výzkum národních menšin v Šamoríně u Bratislavy.

SLOVENSKO – Dalibor Janiš

Hrabušice – Slovenský raj 29. 9. – 3. 10. 2003

Účast na XXXV. mezinárodní konferenci archeologie středověku s hlavním tématem *Hranice v životě středověkého člověka*. Společně s J. Šenkýřovou přednesl referát *Hranice statků a pozemků – jejich zachycení v písemných (právních) a archeologických pramenech*.

SLOVENSKO – Josef Harna

Bratislava 3. – 7. 11. 2003

V rámci badatelského pobytu studoval literaturu v knihovně Historického ústavu SAV a archivní materiály ke slovenskému autonomistickému hnutí ve 30. letech 20. století ve Slovenském státním archivu v Bratislavě.

SLOVENSKO – Eva Irmanová

Košice 25. 11. 2003

Účastnila se mezinárodní vědecké konference, kterou uspořádal Spoločensko-vedný ústav SAV v Košicích na téma Prezidentské dekrety E. Beneše v poválečném období v rámci řešení projektu Agentury pro vědu a techniku „Dekrety E. Beneše a jejich uplatňování na Slovensku. Přednesla referát na téma „*Rezidua Benešových dekretů v maďarské zahraniční politice*“.

SLOVINSKO – Ladislav Hladký

Lublaň 29. 5. – 7. 6. 2003

Pro připravovanou studii „Češi a Slovinci za první světové války“ excerpoval během studijního pobytu novější slovinskou literaturu k první světové válce.

SLOVINSKO – Ladislav Hladký

Lublaň 17. – 22. 8. 2003

Zúčastnil se 13. mezinárodního kongresu slavistů, kde vystoupil s referátem *Kulturní a ideové vlivy českého prostředí na jižní Slovany v průběhu 19. a první poloviny 20. století*.

SLOVINSKO – Jaroslav Pánek

Lublaň 17. – 21. 8. 2003

Účast na 13. mezinárodním slavistickém kongresu; v sekci věnované 250. výročí narození zakladatele světové slavistiky Josefa Dobrovského, přednesl referát *Josef Dobrovský in začetki modernega češkega zgodovinarstva*, který v šesti tezích (se srovnávacím zřetelem k vývoji slovinského dějepisectví) shrnul problematiku předpokladů díla Dobrovského, jeho volby historiografických témat, periodizace a celistvosti dějin, vztahu historické vědy k české veřejnosti a návaznosti na Dobrovského v českém dějepisectví 19. a 20. století. Referát vyvolal diskusi o historicko-filologické metodě Dobrovského a o diferenciaci společenských věd na přelomu 18. a 19. století. J. Pánek se aktivně zúčastnil zasedání dalších sekcí kongresu a vystoupil s kratšími diskusními příspěvky ke kulturním dějinám vídeňských Čechů, historii česko-jihoslovanských vztahů aj. Na okraji kongresu jednal o začlenění slovinských bohemistů do publikace *Scholars of Bohemian, Czech and Czechoslovak History Studies* a zakoupil pro knihovnu Historického ústavu AV ČR novou literaturu k jihoslovanským a obecným dějinám.

SLOVINSKO – Radomír Vlček

Lublaň 17. – 22. 8. 2003

Ve slovinském hlavním městě Lublani se ve dnech 14. - 21. srpna 2003 uskutečnil 13. mezinárodní kongres slavistů. Ačkoli se stěžejní problémy jednání soustředily na jazykovědnou a literárně vědný pohled, historie mezi nimi nezapadla. Čeští historici prezentovali svoje vystoupení v kulturologické sekci, jejímž úkolem bylo upozornit na širší souvislosti slavistických témat. R. Vlček připravil referát *Naděždin, Rusko a slovanství*, upozorňující na nutnost sledovat jedno z hlavních kongresových témat - 250. výročí narození ruského básníka Alexandra S. Puškina - v kontextu doby a prostředí. Jak z názvu vyplývá, soustředil se na vývoj ideje slovanské vzájemnosti a na reflexe Puškinových slavistických témat v Naděždinově tvorbě. Cesta se uskutečnila v rámci plnění grantu GA AV ČR *Slovanství v procesu formování novodobého českého národa. České politické myšlení a praxe*.

SRBSKO A ČERNÁ HORA – Jan Pelikán

Bělehrad 19. 10. – 3. 11. 2003

V průběhu badatelského pobytu v Bělehradu pronesl J. Pelikán na katedře historie filozofické fakulty přednášku *Současný stav české historické balkanistiky*; navštívil Institut za noviju istoriju Srbije a Institut za savremenu istoriju. V Arhivu Srbije i Crne Gore a Arhivu Srbije analyzoval dokumenty vztahující se k problematice československo-jugoslávských vztahů v letech 1968-1970 a vývoji národnostních poměrů v Jugoslávii v 50. a 60. letech 20. století.

ŠVÉDSKO – Milan Řepa

Stockholm 12. – 15. 6. 2003

Zúčastnil se dvoudenní konference nazvané *Statehood Beyond Ethnicity: Comparative and Trans-National Perspectives in Europe*. Konferenci uspořádala Baltic and East European Graduate School působící v rámci univerzity Södertörns högskola. Jedná se o mladou vysokou školu zřízenou pro jižní oblasti velkého Stockholmu. Iniciátory a hlavními organizátory konference byli dva absolventi Univerzity Karlovy a žáci Miroslava Hrocha Linas Eriksonas a Leos Müller. Na konferenci participovali převážně mladí badatelé z Evropy, severní Ameriky a Austrálie. Přednesl příspěvek *Social Virtues and Ethical Values in the Czech National Movement: From Cultural Creativity to Civic Responsibility*, zabývající se etickými koncepty, jež generovalo české národní hnutí v 19. století.

USA – Jiří Mikulec

Kalamazoo 6. – 12. 5. 2003

Účast na mezinárodním historickém kongresu („38th International Congress on Medieval Studies“), pořádaném Western Michigan University. V rámci sekce „Society and Religion in Bohemia between the Middle Ages and Modernity“ přednesl referát věnovaný problematice náboženských bratrstev v Čechách od 15. do 18. století. Dalšími referujícími této jediné sekce s podílem českých historiků na kongresu byli Zdeněk Hojda z Filozofické fakulty UK v Praze a Pavel Král z Historického ústavu Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Sekci připravil americký bohemista James R. Palmitessa.

USA – Martina Grečenková

Los Angeles 2. - 10. 8. 2003

Na University of California v Los Angeles se zúčastnila 11. mezinárodního kongresu o dějinách osvícenství, pro nějž zorganizovala sekci „Réformer et/ou

innover l'Etat. Innovation, perfectionnement, réformes dans la pensée et dans la pratique des Lumières“, které také předsedala. Společně s J. Pánkem, který se této sekce účastnil, informovala o kongresu a o průběhu zmíněné sekce v Českém časopise historickém (101, 2003, s. 997-1001). V průběhu kongresu rovněž zasedal výkonný výbor Mezinárodní společnosti pro studium 18. století, na němž zastupovala Českou společnost pro výzkum 18. století. Ve volbách do nového představenstva zmíněné mezinárodní společnosti byla zvolena za člena nejvyššího výboru této organizace.

USA – Jaroslav Pánek

Los Angeles 2. – 10. 8. 2003

Na University of California v Los Angeles se zúčastnil 11. mezinárodního kongresu o dějinách osvícenství a zároveň 34. konference Americké společnosti pro výzkum 18. století. V sekci Réformer et/ou innover l'État. Innovation, perfectionnement, réformes dans la pensée et dans la pratique des Lumières, kterou zorganizovala a již předsedala Martina Grečenková, přednesl referát *Criminalization and De-Criminalization of the Every-Day Life: a Non-Linear Way of Innovation in the Attitude of the 18th-Century Habsburg Monarchy towards Common People and Marginal Groups*. O průběhu celého kongresu J. Pánek – spolu s M. Grečenkovou – shromáždil podklady pro souhrnnou informaci v Českém časopise historickém. Při účasti na doprovodných akcích využil možnosti zachytit raně novověká bohemika ve sbírkách *Los Angeles County Museum of Art* a *Fowler Museum of Cultural History* v Los Angeles. V akademickém knihkupectví UCLA zakoupil publikace, pojednávající o moderních dějinách, pro knihovnu Historického ústavu AV ČR. Příležitosti k bilaterálním jednáním využil mj. k projednání (s prof. Istvánem G. Tóthem, Historický ústav Maďarské akademie věd v Budapešti) možnosti spolupráce s maďarskými historiky v rámci sítě *Historia Europae Centralis* a při přípravě maďarských bio-bibliografických podkladů pro publikaci *Scholars of Bohemian, Czech and Czechoslovak History Studies*.

USA – Milan Řepa

Boston, Cambridge 13. - 20. 11. 2003

Studijní pobyt se uskutečnil na základě pozvání dr. Jonathana Boltona, člena Society of Fellows při Harvardově univerzitě. Cesta byla hrazena z prostředků grantového projektu GA ČR „*Poetika českého dějepisectví*“. Pobytu využil v první řadě ke studiu ve Widener Library, kde čerpal z bohatých fondů vztahujících se k problematice dějin a teorie dějepisectví a literárního criticismu. Zaměřil se zejména na vyhledávání modelových prací zabývajících

se formální analýzou historikova diskursu. Navštívil rovněž ústav slavistiky na Harvardově univerzitě a Society of Fellows.

VELKÁ BRITÁNIE – Jan Němeček

Londýn 25. 6. – 5. 7. 2003

Cílem cesty byl archivní výzkum v Public Record Office (od 2003 pod novým názvem National Archives), kde studoval ve fondech Foreign Office, War Office, Home Office a KV (British Security Service) za účelem pokračování výzkumu pro další svazky projektu *Dokumenty československé zahraniční politiky* (svazek 1940-1941), dále pro dokončení edice *Československo-francouzské vztahy v diplomatických jednáních 1940-1945* a konečně dokončení publikace *Proti Benešovi! Česká a slovenská protibenešovská opozice v československém zahraničním odboji 1939-1945*. Zároveň navštívil knihovnu School of Slavonic and East European Studies při Univerzitě of London, kde studoval novou literaturu k výše uvedeným publikacím.

MISCELLANEA

Polská cena Janu Němečkovi

Dne 13. prosince 2003 byly v Senátní hale Collegium Novum Jagellonské univerzity v Krakově uděleny ceny, nesoucí jméno významných polských historiků Waclawa Felczaka a Henryka Wereszyckého. Hlavní cenu obdržel český historik PhDr. Jan Němeček, DrSc., nominovaný Historickým ústavem Akademie věd ČR v Praze, za svoji knihu *Od spojenectví k roztržce. Vztahy československé a polské exilové reprezentace 1939-1945*, kterou vydalo nakladatelství Academia v letošním roce. Ocenění má o to větší váhu, že vzešlo z velké zahraniční konkurence historických prací italských, německých, anglických, rumunských, bulharských, chorvatských či slovenských, kde figurovaly i publikace významných zahraničních vědců (např. nedávno zemřelého slovenského historika Ľubomíra Liptáka či italského historika Francesca Leošcinio).⁰ Druhou, čestnou cenu obdržel další italský historik Alberto Basciani za knihu *Un conflitto balcanico. La contesa fra Bulgaria e Romania in Dobrugia de Sud 1918-1940*, Cosenza 2001, kterou nominovala Università Degli Studi Roma Tre. Ceny předávali rektor Jagellonské univerzity prof. dr. hab. Franciszek Ziejka, prorektor prof. dr. hab. Andrzej Chwalba, děkan Historické fakulty Jagellonské univerzity prof. dr. hab. Piotr Kaczanowski a předseda Kapituly ceny (a také předseda polské části česko-polské komise) prof. dr. hab. Michał Pulaski. Ceny W. Felczaka a H. Wereszyckého uděluje každoročně od roku 2001 Polskie Towarzystwo Historyczne – Oddział Kraków a Jagellonská univerzita za práce publikované v posledních třech letech. J. Němeček byl po maďarském historikovi Istvánu Kovácsovi a polském historikovi Jerzym Mędrzyckém prvním českým historikem, který toto polské ocenění obdržel. Slavnostní akt předání cen se těšil jak pozornosti polských sdělovacích prostředků v čele s televizí (která o předání ceny informovala ve večerním zpravodajství), tak i dalších osobností, mj. představitelů českého i slovenského konzulátu v Katovicích.

Z projevu J. Němečka při slavnostním udělení ceny:

„Przyznanie mi Nagrody imienia Henryka Wereszyckiego i Waclawa Felczaka jest dla mnie wielkim wyróżnieniem i nie tylko dla mnie osobiście. Chciałbym podkreślić, że uważam to za wyróżnienie czeskich historyków w ogóle. Uważam to także za dowód, że czescy i polscy historycy ściśle wzajemnie współpracują, śledzą nawzajem wnikliwie wyniki swych badań, biorą udział we wspólnych sesjach naukowych, na których można bez zbędnych emocji dyskutować i rozwiązywać problemy naszej wspólnej historii. Byłoby bez sensu starać się przemilczeć fakt, że między czeskimi i polskimi historykami istnieją różnice poglądów, ocen i interpretacji pewnych spornych

⁰ Seznam jedenácti prací, které se dostaly do užšího výběru na cenu W. Felczaka a H. Wereszyckého, otiskl 4. prosince 2003 (s. 14) polský list Dziennik Polski pod titulem *Rekomendacje. Nagroda im. Waclawa Felczaka i Henryka Wereszyckiego*.

momentów, szczególnie z historii stosunków polsko-czeskich czy polsko-czechosłowackich w dwudziestym wieku. Jednak chyba nigdzie na świecie nie istnieją państwa i narody, które nie miałyby ze swymi sąsiadami sporu o granice. Zależy nam, aby nie ulegać stereotypom i przesądom. Docierać do sedna sprawy, wykorzystać wszystkie istniejące przekazy źródłowe. Tylko tak może się nam udać obiektywizować i analizować przebieg dziejów.

Następująca generacja tak czeskich jak też polskich historyków wykorzystuje wszystkie możliwości, które otwiera im dzisiejsza jednocząca się Europa, zwłaszcza jeśli chodzi o badania w archiwach zagranicznych, które często są dla nas pożytecznym źródłem. Dlatego też historycy czescy i polscy spotykają się nie tylko na zagranicznych sesjach naukowych, ale też w archiwach brytyjskich czy niemieckich. Sądzę, że dla historyków tak czeskich, jak i polskich mojej generacji jest charakterystycznym wysiłkiem zdobycia jak najszerszej bazy heurystycznej, umożliwiającej uzyskanie nowych informacji i na ich podstawie także nowych wniosków i interpretacji. Należy się spodziewać, że wzajemna współpraca historiografii czeskiej i polskiej będzie się pogłębiała. Dzisiejsze uhonorowanie mojej pracy prestiżową nagrodą jest tym samym co wyróżnienie prof. Jerzego Tomaszewskiego czeską honorową plakietą imienia Franciszka Palackiego. Jest to nie tylko dowodem szacunku wobec pracy sąsiada, lecz także stanowi motywację do dalszego rozwijania naprawdę dobrosąsiedzkich i przyjaznych stosunków Czech z Polską. Jestem przekonany, że obydwie nasze kraje mają po temu te najlepsze warunki.”